

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
6/2 (Aralık/December 2022), 284-314

**Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına
Dair Sosyolojik Bir Analiz**
A Sociological Analysis about The Contribution of Islamic Family Values in Solving
Contemporary Family Problems

Abdurrahman Kurt

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üni., İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Prof., Bursa Uludağ University Faculty of Divinity, Department of Philosophy and
Religious Studies, Bursa/Türkiye
E-posta: akurt@uludag.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6087-3725

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 1 Kasım/November 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Aralık/December 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/15 December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
DOI: 10.46595/jad.1198127

Cite as / Atıf: Kurt, Abdurrahman. "Çağdaş Ailevi Sorunların Çözümünde İslami Aile Değerlerinin Katkısına Dair Sosyolojik Bir Analiz". *Journal of Analytic Divinity*, (Aralık/December 2022), 284-314.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdurrahman Kurt)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Abdurrahman Kurt % 100

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

İslami aile, cahiliye dönemindeki ailenin fitrata uygun olmayan zararlı unsurlarının atılıp, insani olanların büyük ölçüde ıslah edilip geliştirilmesiyle temelleri atılan kendine özgü bir sosyal kurumdur. Kuran ve Hz. Peygamber'in pratiği tarafsız bir gözle incelendiğinde, aile kurumunun sağlıklı işleyişinin İslami kültürde çok önemsendiği kolaylıkla görülebilir. İslam dini, aile düzenini ve istikrarını tehdit eden risklere karşı bir dizi düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Çağdaş zamanlarda ortaya çıkan bazı ailevi sorunlar, İslam'ın aile kurumuna dair belirlediği norm ve değerlerin aşındırılmasıyla bağlantılı olabilir. Araştırmanın temel problemi, aslında birer sınır çizgisi olan söz konusu norm ve değerlerin dikkate alınmaması durumunda, ne tür ailevi sorunların ortaya çıkabileceğidir. Biz bu makalede, aileye ilişkin spesifik İslami değerlerin neler olduğunu tespit ederek bunların çağdaş ailevi sorunların çözümündeki işlevini analiz etmeye çalıştık. Araştırmanın temel iddiası, çağdaş ailevi sorunların aşılmasında bu İslami değerlerin önemli ölçüde katkı sağlayacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Kavvam (Ev Yönetimi), Hidane (Çocukların Bakımı), İddet (Bekleme Süresi), Bekâret, Aile İçi Şiddet.

Abstract

The Islamic family is a unique family, the foundations of which were laid by removing the harmful elements of the family in the past, which were not suitable for the nature of the family, and largely reforming and developing the humane ones. The Qur'an and the Prophet When the practice of the Prophet is examined with an impartial eye, it can easily be seen that the healthy functioning of the family institution is very important in Islamic culture. Islam has made a series of regulations against the risks that threaten the family order and stability. Some family problems that have arisen in contemporary times may be related to the erosion of the norms and values set by Islam regarding the family institution. The main problem of the research is what kind of family problems may arise if the norms and values in question, which are actually borderlines, are not taken into account. In this article, we will try to identify the specific Islamic values related to the family and analyze their function in solving contemporary family problems. The main goal of the paper is that Islamic family values is going to contribute to cope with contemporary family problems.

Keywords: Kavvam (Home Management), Hidane (Caring For Children), Iddet (Waiting Time), Virginity, Domestic Violence.

Giriş

İçinde bulunduğumuz çağda, ‘toplumsal yapının temel birimi olarak aileyi güçlendirici stratejiler geliştirmeyen siyasal bir organizasyon, ulusal bir topluluk hemen hemen hiç yoktur’, denilse yeridir. Ailenin çözülmekte olduğunu fark eden birçok modern devletin, ailedeki erozyonu önlemeye yönelik projeler geliştirmeye çalıştığı gerçeği pek tartışmalı bir husus değildir. Modernizmin yol açtığı evsizliğe,¹ dünyanın elimizden kaçıp gitmesi² eklendiğinde, günümüzde ailenin gerekliliği daha belirgin hale gelmektedir. Her şeye karşın, ailenin toplumdaki işlevini idrak edemeyen kimselerin ölümcül bir beka sorunuyla karşı karşıya kalabileceklerini söylemek kehanet değildir.

Kuşkusuz aile gibi kadim bir sosyal yapıda oluşabilecek küçük kaymalar bile onun tüm üyelerini derinden etkileyecektir. Modern toplumların ailevi sorunları, artık küçük kayma ve sarsılmaların çok ötesine geçmiştir³. Birçok sosyal güve aileyi kemirmekte; kimi muhalifler her türlü fırsatı kollayarak onun anlamsızlığını ilân etmek için çaba sarf etmektedir. “Bugün bireysel dünyayı sarsan temel kaymalardan hiçbiri bizi, kişisel hayatımızın merkezindekiler kadar daha doğrudan etkilemez; bunlar cinsellik, evlilik, ebeveynlik veya boşanmada deneyimlediğimiz temel kaymalardır.”⁴

Oysa aile, sadece neslin devamını sağlayan bir birim değil aynı zamanda bir kültürü şekillendiren temel bir kurumdur. Öyle ki, aile ve onun etrafında oluşan spesifik değer sistemleri, kültür ve medeniyetleri kristalleştiren somut temel göstergelerdir⁵. Amerikalı iki siyaset bilimci Inglehart ve Norris’in, Batı ve İslam Dünyası’nın bölünmesinde kültürel bir fay hattı olan demokrasi hakkında Samuel Huntington’ın tezini konu alarak, “gerçek medeniyetler çatışması”nın cinsiyet, aile değerleri ve kadının rolündeki değişimler etrafında gerçekleştiği sonucuna ulaşması⁶ da buna işaret eder.

Toplumsal yaşamda ailenin rolüne ilişkin kuramların çoğunlukla işlevselci bir perspektiften konuyu ele aldıkları bilinen bir husustur. Bu konuda öne çıkan yapısal işlevselcilere göre aile, toplumsal hayatta biyolojinin hücresi gibi işlev görür.⁷ Bunun aksine Marksist ve feminist kuram açısından ise aile, çoğu sorun ve üzüntülerimizin kaynağıdır. Söz konusu kurama göre aile, “ataerkil toplumda kadın ve çocukların ezilmişliğinin

¹ Peter L. Berger vd., *The Homeless Mind, Modernization and Consciousness* (Penguin Books, 1974).

² Anthony Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, çev. Osman Akınhay (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000).

³ Yasin Yılmaz, “İslam Ailesi ve Modernizm”, *Teoriden Gündelik Hayata Sosyolojik Tartışmalar*, Ed. Metin Özkul-İbrahim Kaygusuz (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), s.183-185.

⁴ Ulrich Beck, Elisabeth Gernsheim, *Individualization, Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences* (London: SAGE Publications, 2002).

⁵ Özcan Güngör, *İki Dünya Bir Aile*. (Ankara: Akçağ Yayınları 2019), s. 9-15.

⁶ Ronald Inglehart - Pippa Norris, *Rising Tide Gender Equality and Cultural Change around the World*, (Cambridge University Press, 2003) ; Adam Kuper - Jessica Kuper, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* ed. (İstanbul: Liberte Yayınları 2016), “Aile”, 1/18.

⁷ Hans Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*. çev. Tahir Çağatay (Ankara: AÜ. Dil Tarih ve Coğrafya Fak. Yayınları, 1977), s. 253.

odağıdır”⁸ Özellikle ideolojik bir yönelim içindeki radikal feministler, erkek ve kadın kimliğinin en temel kabullerine saldırarak daha önceki Marksistlerden farklı olarak yeni bir evre başlattılar. Onların arasında, “Annelik içgüdüğü miti yok edilene kadar, kadınlar boyun eğmeye devam edecekler”⁹ diyecek ölçüde annelik duygusuna saldıran feministler de görüldü.

Erkek egemen anlayışa bir tepki olarak ortaya çıkan ütopyik ve çoğu kez romantik olan feminist görüşlerin aksine, tarihin başlangıcından günümüze gelinceye kadar toplumların aile merkezli olarak varlıklarını sürdürdükleri tartışmasızdır. Zira normal aileler olmasaydı toplumlar da var olamayacaktı. Bununla birlikte birçok modern toplumda artık kodların daha az bağlayıcı hale geldiği inkâr edilmiyor. “Dizginsiz modernleşme” sürecinde insanlar, tıpkı Reform sırasında kilisenin dünyevi egemenliğinden ‘kurtuldukları’ gibi, yaşanan dönüşümle birlikte onların yaşam biçimleri gelenekten arındırılmıştır. Böylelikle refah düzeyi yüksek Batı toplumunda birey merkezli reflektif modernleşme sınıf kültürü, sınıf bilinci, toplumsal cinsiyet ve aile rolleri gibi sanayi toplumunun geleneksel parametrelerini çözdü.¹⁰

Beck ve Beck-Gernsheim’in “kurumsal bireyleşme” olarak da adlandırdığı bu “sosyal bireyselleşme dalgası” içinde refah düzeyi yüksek Batı toplumlarında aile kurumu çeşitlenmiş ve önceden sapkın kabul edilen tek ebeveynli aileler, nikâhsız birlikte yaşayan aileler, gay ve lezbiyen aileleri, boşanma sonrası aileler gibi aile formları ortaya çıkmaya başlamıştır.¹¹ Fakat bazı Batı ülkelerinde ne kadar resmiyet kazanmış olursa olsun, eşcinsel birliktelikler gerçekte aileyi tahrip eden sapkın oluşumlardır. Bunlar aile açısından ölümcül olduğu için biyolojik olarak da “kısırdır”;¹² eşcinsellik, fıtratın, insan doğasının ters yüz edilerek, kadın ve erkeğin irade beyanıyla kurduğu aile kurumuna bir meydan okumadır.

Oysa normal bir aile yaşamının bireyler üzerindeki sosyo-psikolojik ve ekonomik işlevlerini yadsımak, neredeyse toplum dışı kalmayı göze almakla eş değer bir durumdur. Zira ilk sosyal etkileşim ağı, çoğunlukla, aile kurumunda gerçekleşir; insan sosyal varlık olma özelliğini önce ailede kazanır. Annelik, babalık, çocukluk, akrabalık, vatandaşlık gibi toplumsal rolleri, davranış biçimlerini, kısacası hayatın kendisini öncelikle aile kozasında öğreniriz. Hayata bir aile içinde başlar, hayat boyu ailenin etkisini üzerimizde, tüm benliğimizde hissederiz. Aile aracılığıyla nesillerimizi koruyup varlığımızı sürdürürüz.

⁸ Diana Gittins, *Aile Sorgulanıyor*. çev. Tuna Erdem, (İstanbul: Pencere Yayınları, 1985), s. 12.

⁹ T. J., Winter, *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, çev. Ömer Baldık - Muhammet Şeviker (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016) s. 107.

¹⁰ Ulrich Beck, *Risk Society, Towards a New Modernity*, çev. Mark Ritter (London: SAGE Publications, 1992), s. 87-88; Türkçesi, *Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru*, çev. Kâzım Özdoğan, Bülent Doğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014), s. 131.

¹¹ Beck - Gernsheim, *Individualization*; Kuper - Kuper, “Aile”, 1/18.

¹² Winter, *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, s. 110.

Aile; kan, soy ve evlilik bağlarıyla birbirine bağlı yakın insan ilişkilerinden oluşan kuşaklar boyu devam eden bir sosyal etkileşim ağıdır. Sosyolojik olarak aile kurumunu temel işlevi, güvenli ortamlarda yeni nesilleri üretilip onların muhafazası ile sağlıklı sosyalleşmelerini sağlamaktır. Sevgi, paylaşma, dayanışma ve güven, korunma, çocukların yetiştirilmesi, sosyal dünyada yer edinme gibi, bireyin fizyolojik, ekonomik ihtiyaçlarından psikolojik ihtiyaçlarına kadar tüm ihtiyaçları öncelikle aile kurumu içinde karşılanır.¹³

Aile parçalanmalarının ne türden sosyal felâketlere yol açtığına farkında olduğu için bugün seküler toplumlar da evlilik kurumunu çoğunlukla destekleyip aileye dönmek istiyorlar ama bu kolaylıkla gerçekleşmiyor. Çağdaş toplumlarda konuya ilişkin problemin önemli bir parçası, aile sözcüğünün bile herkesin kabulüne göre tanımlanamamasıdır. Birkaç kuşaktır dağılmış ailelerden gelen ve çoğunlukla kendilerinin de boşanmayı birkaç kez deneyimlemiş bildiri sahiplerinin katıldığı Batı'daki "aile" konferansları, panelleri ve sempozyumları sonuçta tek ebeveynli aile, evlenmemiş anne ya da eşcinsel aile gibi çok farklı "aileler" tartışmasına dönüşebiliyor.¹⁴

A- Aileye İlişkin Temel İslami Değerler

Ortaya çıkışının ilk yıllarından itibaren İslam'ın, 'toplumun kalbi' konumunda olan aile kurumunun sarsıntıya uğramasını engellemek ve sağlıklı bir toplum inşa etmek amacıyla bir dizi önlemler aldığı görülür. Başta *aile* olmak üzere, *cami*, *okul* ve *vakıf* gibi sosyal ve eğitsel faaliyetler her zaman Müslüman toplumun ana eksen kurumları olmuştur. Müslüman toplumu var eden "cemaat" veya "ümme" bilinci, aileyle birlikte bu temel birimlerin güçlendirilip geliştirilmesiyle ortaya çıkabilirdi.¹⁵

Bundan dolayı temel İslami kaynaklarda aileyle ilgili çok sayıda atıf yer alır. Bize göre, İslam medeniyetinin kadim "aile değerleri" dizgesi bir bütün olarak uygulandığında, bugün ailede yaşanan çöküş ve krizlerin önüne geçilmesinde ve sorunların azaltılmasında işlev görebilir. Temel İslami kaynaklar ve Osmanlı uygulamalarından¹⁶ belirlediğimiz İslami aile değerler dizgesinin, günümüzde aile konularını çalışan araştırmacılar için test edilebilir bir liste sunacağı kanısındayız.

Konunun doğrudan bağlantılı olması sebebiyle burada toplumsal norm ve değerlere kısaca temas etmek yerinde olacaktır. Toplumsal olgular olarak normlar, daha çok engelleme kalıpları halinde ortaya çıkarlar ve bunlar ekseriyetle insan hürriyetini sınırlayan emir, buyruk ve yasaklardır.¹⁷ Toplumsal işlevleri bakımından normlar trafik lâmbaları

¹³ Hülya Öztop, vd, *Tek Ebeveynli Aileler* (Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018), s. 10-11.

¹⁴ Paul Kroll, "Today's Family in Crisis Why?", *The Plain Truth*, 52(5):5-10 May, 1987, s. 6.

¹⁵ Ziyaüddin Serdar, *İslam Medeniyetinin Geleceği*, çev. Deniz Aydın (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986/2016), s. 270.

¹⁶ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876) –Sosyo-ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-*(Bursa: Sentez Yayınları, 2013).

¹⁷ Geleneksel 'töre'ler de normların bir parçasıdır. Ancak töreler, mikro düzeyde geleneksel davranışlar içinde ritüelleşirler ve bazen zararlı işlevleri olabilir. Böyle oldukları için de hukuk ya da din tarafından

gibidirler; trafik lâmbalarının, araçların belli bir düzen içinde trafik akışını düzenlemesi gibi, toplumsal normlar da sosyal ilişkilerin seyrinin belirli bir düzen içinde gerçekleşmesini sağlarlar. Elbette bütün emir ve yasaklar norm etiketine dâhil değildir. Norm olmanın en bariz ayırıcı vasfı, ilgili topluluğun çoğunluğu tarafından *ahlaki bir ilke* olarak benimsenmiş, kabul edilmiş olmasıdır. Bir başka deyişle, bir kuralın norm haline gelmesi toplumun çoğunluğu tarafından benimsenip kabul edilmesiyle mümkün olabilir. Normlar, bireyler tarafından ahlaki bir ilke olarak benimsenip içselleştirildiğinde ise bir 'değer' haline gelirler. Çoğunlukla bir arada zikredilen norm ve değerler karşılıklı olarak birbirlerinin güvencesidirler ve ancak birbirleri aracılığıyla varlıklarını sürdürürler.

"Aile değerleri" genel olarak, aileyle ilişkili sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, paylaşma, iffet, samimiyet, sıcaklık, güven duygusu, sabır ve tahammül gibi bir dizi evrensel değerler setini yansıtır.¹⁸ Sağlıklı bir ailenin olmazsa olmazı olan bu değerlerin karşılıklarını ayrıntılı bir şekilde nasslarda pekâlâ bulmak mümkündür. Nitekim bazı ayetler doğrudan eşler arasında olması gereken sevgi (*meveddet*), *şefkat*, *güven*, *merhamet* ve *huzuru*,¹⁹ *güzel geçinmeyi*, *sabır ve tahammülü*,²⁰ *himayeyi*,²¹ *sorumluluğu*,²² *iffet* ve *sadakati* (*muhsenât*)²³ vurgular.

Bahsedilen değerler, sağlam bir ailenin oluşabilmesi için tüm toplumlarda geçerli evrensel düzeydeki ailevi değerlerdir. Söz konusu değerler setinin uygulanmadığı bir aile kurumu zaten süreklilik gösteremez. Ancak biz burada, tüm kültürler için geçerli genel değerlerin dışında sadece, İslam'a özgü olduğunu düşündüğümüz ve Müslüman aileleri diğerlerinden farklılaştıran ve "İslami aile değerleri" olarak kavramlaştırdığımız değerlere odaklanacağız. Bize göre söz konusu değerler, soyut ve ideal yargının ötesinde olgusal ve uygulanabilir bir gerçekliğe sahiptir. Geleneğin kaybolmasıyla birlikte bireyselliğin ve "güvencesiz özgürlükler"²⁴ egemen olduğu modern toplumda ortaya çıkan ailevi sorunların çözümünde bu ilkeler önemli işlev görebilir.

"İslami aile değerleri" olarak kavramlaştırdığımız değerler dizgesinin her biri öncelikle belirli normlar çerçevesinde şekillenmiştir. Büyük ölçüde İslam hukuk kuralları çerçevesinde şekillenen ve uygulamaya konulmuş olan Osmanlı mahkeme kayıtları

---

sistemleşmiş normların dışında vücut bulurlar ve hukuki ya da dinî bir desteği olmaksızın sadece topluluğun gücüyle yaptırım yeteneğine sahip olurlar.

¹⁸ Özcan Güngör. "Aile Değerleri", Değerler ve Toplum. Ed. Özcan Güngör, (Ankara: Nobel Yayınları, 2022) s. 211 vd.; Fatma b. Arvas, "Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri", *Din, Değerler ve Sağlık*. ed. Hayati Hökelekli (İstanbul: Dem Yayınları, 2017) s. 311;

¹⁹ Rum suresi, 30/21; Nahl, 16/80.

²⁰ Nisa, 4/19.

²¹ Bakara, 2/187.

²² Nisa, 4/34.

²³ Maide, 5/5.

²⁴ Beck - Gernsheim, *Individualization*, s. 1.

incelemesine dayalı çalışmaların operasyonel verilerinden²⁵ yola çıkarak, belirlediğimiz İslami aile değerlerini ana başlıklar halinde şöyle gösterebiliriz:

- Evliliği Geciktirmeme, Askıya Almama
- İlk Evlilikte Bekâret
- Kefaet (Din, Yaş, Soy, Gelir Bakımından Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Denklik)
- Mehir
- Kavvam (Ekonomik Yükümlülüğün Erkeğe Ait Olması)
- Boşanmayı Son Çare Olarak Düşünmek
- İddet
- Hidane
- (Yetim ve kimsesiz Çocuklar için) Koruyucu Aile.

Bize göre günümüzde yaşanan birçok ailevi sorunun temelinde aileye ilişkin bu temel İslami değerlerin ihmalî bulunmaktadır. Aşağıda çağdaş ailevi sorunlara temas edilirken ailevi bir değer olarak konuyla doğrudan ilgili kavvam, iddet ve hidane gibi kavramların açılımı da yapılacaktır.

B-Çağdaş Ailevi Sorunlar

Sanayileşme öncesinde aile büyüklerinin onay ve desteğiyle gerçekleşmiş olan geleneksel evlilik tarzının modern ailelere göre daha sağlam bir temeli vardı. Geleneksel evlilik tarzı, her ne kadar bazı handikapları barındırsa da kapitalistik eğilimlerin uzağında, çoğunlukla 'bir yastıkta kocamak' üzere bir araya gelen çiftleri temsil ediyordu. Geçmiştekenden oldukça farklı üretmiş olduğu sosyal ilişki tarzları sebebiyle endüstriyel toplumun en çok tahrip ettiği yapıların başında aile kurumu gelmektedir.

Daha kuruluşundan itibaren ekonomik kaygılarla temelleri atılan modern çekirdek ailelerin akıbeti hakkında iyimser olmak için bugün yeterli göstergelere sahip değiliz. Son elli yıl içinde diğer alanlarla birlikte aile hayatında yapısal değişimler yaşandı. Çok sayıda kadın iş gücüne katılırken, boşanmalar arttı, evli olmaksızın partneriyle birlikte yaşayan kadınlar ortaya çıktı. İnsanlar geç evlenmeye ve daha az çocuk sahibi olmaya başladılar. Eğitimde yükselen kadın katılımı, cinsiyet eşitlikçiliği ve geleneksel cinsiyet rollerinde sorun yaratmaya başladı. Kadın ve erkelerin ev içinde ve dışında cinsiyet eşitliğine bakışı değişti.²⁶ Böyle bir atmosferde birçok insan, çeşitli sebeplerle ailesiz bir hayatı tercih etmekte ya da ailesiz yaşamak zorunda kalmaktadır. Yaygın boşanmalar, çocuk tecavüzleri, ensest, alkolizm, tek ebeveynli aileler, tek kişilik haneler ve psikolojik bozuklukların artışı, Batı'da aileden kaçışı doğuran temel göstergelerdir. Kapitalistik ve pozitivist ilişkilerin etki-tepki süreçlerinde hızla ürettiği hazzı ve sapkın davranış kalıpları

²⁵ Bkz, Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*.

²⁶ Kuper - Kuper, "Aile", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 1/18.

sebebiyle belirginleşen ailenin karanlık yüzü, aileden kaçışları hızlandıran bir etkiye yol açmaktadır. Bu vb. göstergelere bakarak, her koşulda ailenin korunmasının değil değmeyeceğine ilişkin görüşler ileri sürülmekte; feministler ve cinsel özgürlüğü savunanlar tarafından aileye meydan okunmaktadır. Bazı aile çözümlemecileri azımsanmayacak sayıda ailenin bir zamanlar sunduğu duygusal destek ortamını sağlamadığı sonucuna varmıştır.²⁷

Modern kültür bütünüyle, merkezinde karşılıklılık ve fayda maksimizasyonu kavramlarının yer aldığı 'sosyal alışveriş kuramı'nın varsayımlarını doğrularcasına, "satın alma iştahına, karşılıklı çıkara dayalı alışveriş görüşüne dayanmaktadır." Bu kültürün mensubu olanlar, kendi piyasa değerlerinin sınırları içinde, pazarda mevcut bulunan en iyi ve en kârlı nesneyi bulduklarına inandıkları zaman ancak birbirlerine âşık olabilirler. "Sık sık, gayrimenkul satın alırken olduğu gibi, bu pazarlıkta da ileride gelişebilecek olan gizli potansiyeller önemli bir rol oynar." Deyim yerindeyse, onlar 'misyon değil vizyon evlilik'lere imza atmışlardır ve aşkları da doğası gereği, "kalıcı âşık olma" değil "geçici âşık olma"yla sınırlı kalmıştır.²⁸

Modernizm, kapitalist cenderede sıkıştırdığı aile kurumunu sekülerizmin parlıtlı cazibesıyla sarsarken, postmodernizm özgür, gelip geçici, taklitçi, omurgasız, ilkesiz, metalaşmış tüketim kültürü ve nihilist bir anlam dünyası içinde onu rayından çıkarıp değersizleştirmektedir. Çağdaş zamanlarda aile karşıtları tarafından ailenin üstünün çizilip itibarsızlaştırılması, bir anlam kaybını ve "evsiz bilinci"²⁹ üretmiştir. Tüm bunların sonucunda, geleneksel ailenin mahremiyeti dönüşmüş; fabrikalar, ofisler, parklar ve sinema, tiyatro vb. kültür endüstrileri ailenin kendine özgü mekânlarını (ev, avlu, sokak) ortadan kaldırmıştır.

Haddizatında modernitenin temel kabulü, toplumsal birimin grup, lonca, çeşitli birlikler ve cemaatleşme değil aksine "kişi", yani özgür ve "özerk insan"dır. Ekonomik alanda malların ve paranın serbest dolaşımını ifade eden "Bırakınız yapsınlar" ilkesiyle birlikte "özerk insan" kavramı zamanla "dizginlenmeyen bireycilik" ya da "kontrolsüz benlik" haline geldi.³⁰ İnsanları dayanışmacı sosyal bağlardan koparan bireycilik eğiliminden aile de yakasını kurtaramamıştır.

Manevi otoriteyle mesafeli bireycilik eğilimi, güçlü kolektif bağları zamanla azaltarak, aile çözümleri ve parçalanmalarını hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Beck'in ifadesiyle "Onlara hükmeden yasa şöyle diyor: *Ben benim*, ondan sonra kadını. *Ben benim*, ondan sonra erkeğim." Böylelikle erkekler ve kadınlar "kendi hayatlarını" ararken,

²⁷ Mark Poster, *Eleştirel Aile Kuramı*, çev. Hüseyin Tapınç, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1989), s. 172.

²⁸ Erich Fromm, *Sevme Sanatı* (İstanbul: Öteki Yayınları, 1999), s. 10-11.

²⁹ Berger vd, *The Homeless Mind*.

³⁰ Daniel Bell, *Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri*, çev. Ümit Tatlıcan, (Bursa: Sentez Yayınları, 2021), s. 51.

geleneksel rollerinden kurtuluyorlar ve aile yerine haz ve ekonomik güdülerle ikili birlikteliğe, partner mutluluğunu aramaya itiliyorlar.³¹

Kapitalist tüketim kültürü içinde bireyi raydan çıkararak hazcılık ve eğlence düşkünlüğüydü. Batıda ortaya çıkan yeni kapitalizm, üretim ve çalışma alanında bir Protestan ahlak talep etmeyi sürdürürken, tüketim alanında hazzı ve hoşça vakit geçirmeyi teşvik ediyordu. Meydan, hiçbir ahlaki veya aşkın etiğe sahip olmayan kapitalizme bırakılmıştı.³² Son asırlarda yüzü sürekli olarak Batı'ya dönük olan bazı Müslüman kesimler de Batı'da meydana gelen değişimlerden etkilenmişti. Bilim, teknoloji ve ekonomi alanlarındaki gerilemeye bağlı olarak, Batılı girdilerin cazibeli büyümesine kapılan bu kesimler, her konuda Batıyı körü körüne taklit yarışına girdiler. Batılılaşma sürecinden en fazla etkilenen kurumların başında, hiç kuşkusuz İslam medeniyetinin merkez üssü konumundaki aile geliyordu. Her ne kadar insan haklarını, kadın ve çocuk haklarını sürekli gündemde tutsa da seküler modern paradigma, paradoksal bir şekilde, insanlığın sorununu çözmek bir yana sorunların artışı hızlandıran bir işlev gördü.

Bu paradigmanın ürünü olan 'bireycileşme' arttıkça ailede çözülme, parçalanma, suç ve intihar oranları da hızla artış göstermişti. Ailevi sorunlar ve boşanmalar, hem yetişkinlerin hem de çocukların sigara, alkol ve uyuşturucu gibi bağımlılıklarını ya da onların çeşitli suçları irtikâp etmelerini tetikleyerek dramatik sonuçlara yol açtı. Sağlam bir aile yapısının suç ve bağımlılıklardan uzak durma noktasında belirgin bir pozitif etkisinin olduğu hususu, ileride bahsedileceği üzere, suç ve madde bağımlılıklarına yönelik araştırmalarda çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde, artık geleneksel toplumlardan çok farklı yeni aile tarzlarının çıkışına şahit oluyoruz. İki ebeveynli hane, çocuklar için en yaygın aile olmakla ve arzu edilen norm olarak görülmeyle birlikte birçok ailenin parçalanmasının sonucu marjinal yeni yaşam tarzları sürgün vermiştir. Yeni aile tarzlarının bir kısmı, "çözülen" ve "tamamlanmamış aile" kavramlarıyla tanımlanıyor. "Çözülen aile" ile sadece karı-kocadan meydana gelen fakat eşlerin birbirine karşı sorumluluğu ve bağlayıcılığı bulunmayan aile; "tamamlanmamış aile" ile de genelde annelerin gayri meşru çocuk ya da çocuklarıyla birlikte yaşadığı "tek ebeveynli aile" tarzları kastedilmektedir. Yeni yaşam tarzlarıyla aile kavramının içi boşaltılarak sosyal ilişkiler metalaştırılmış ve bunun sonucunda çok sayıda keyfi boşanmalar ve nikâhsız birliktelikler ortaya çıkmıştır.³³

Kısacası, nikâhsız birliktelikler, aile içi şiddet, keyfi boşanma, tek ebeveynli aileler, üvey ebeveynli aileler, bekâr kalıp evlenmeme ya da geç evlenme gibi aile için risk

³¹ Beck, *Risk Toplumu*, s. 158.

³² Bell, *Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri*, s. 112-116.

³³ Can, İslam, "Moderniteden Post-moderniteye Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?", *Aile Sosyolojisi Yazıları*, ed. Mustafa Aydın (İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2014), s. 57-62.

oluşturan yaşam tarzlarının günümüzde gittikçe artış göstermesi, bize göre, aile anlayışında İslami değerlere yer verilmemesiyle ilişkili olabilir.

1.1 Birlikte Yaşama

İslami değerlerden uzaklaşıldığı için aileye yönelik önemli risk alanlarının başında, 'birlikte yaşama' gelmektedir. Birlikte yaşam tarzı, evlilik bağı olmayan bir çiftin aynı evi paylaşmasıdır. Çocuklu ve çocuksuz gayri resmi birliktelikler, "hayat arkadaşı" sıfatını da taşıyarak alternatif bir aile halinde, günümüzde seküler kesimlerde gittikçe yaygınlaşan bir yaşam tarzıdır. Nikâhsız ya da gayri resmi bir yaşam tarzı olan birlikte yaşama, ailenin kendine özgü sınırlarını ve geleneksel işlevlerini yok edici niteliktedir.

Türkiye'de nispeten ekonomik durumları iyi olan genç ve orta yaşlı seküler görünümlü çiftlerin, alternatif bir aile olarak bu tür yaşam tarzını tercih ettiği söylenebilir. Ancak bu tür birlikteliklerin meşru evlilik birimlerine göre daha kırılabilir ve risk taşıdığı aşikârdır.

1.2. Aile İçi Şiddet

Tüm dünyada çoğunlukla erkeklerin eşlerine uyguladıkları bir sorun olan aile içi şiddet, "kadına dayak", "kadına karşı şiddet" veya "kadın istismarı" gibi ifadelerle farklı şekillerde tanımlanan bir sosyal olgudur. Söz konusu şiddetin önemli bir kısmı istatistiklere yansımaz. Derecesi ise tokat atma, itip kakma, yumruklama, tekmeleme, vücutta çürükler ve kırıklar oluşturma ve yaralamaktan aile içi cinayete kadar değişen farklı görünümde ortaya çıkabilir.

Aile üyeleri için bir huzur, esenlik ve güvenlik merkezi olması gereken evler, sağlıklı aile kavramını tehdit eden şiddet vb. riskleri bünyesinde taşıdığı en tehlikeli mekânlar haline dönüşebilir. Sağlıklı aile ilişkilerinin yaşanmadığı çağdaş toplumlarda, istatistiksel bakımdan herkesin kendi evinde fiziksel bir saldırıya uğrama ihtimali, gece sokaklarda saldırıya uğrama ihtimalinden çok daha fazladır. Nitekim İngiltere'de yapılan araştırmalar, her dört cinayetten birisinin, bir aile üyesi tarafından kendi yakınına karşı işlendiğini göstermektedir.³⁴ 2019 Kasım ayı itibarıyla öldürülen 222 kadının 100'den fazlası aile üyeleri tarafından katledilmiştir. Kadınların öldürülmesinde öne çıkan ana tema, onların eşlerinden/sevgililerinden ya da birlikte yaşadıkları erkeklerden ayrılmak istemeleridir.

Bu şiddet türünün çoğunlukla toplumdaki şiddet içeren davranış kalıplarını yansıttığı söylenebilir. Eşlerine ve çocuklarına fiziksel şiddet uygulayan pek çok erkek, ev dışı sosyal yaşamda da şiddete başvurmuştur. Nitekim Amerika'da yapılan bir çalışmada, eşlerine fiziksel şiddet uygulayan erkeklerin yarıdan fazlasının, eşlerine olduğu

³⁴ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Haz. H. Özel - C. Güzel (Ankara: Ayraç Yayınları, 2000), s. 173.

kadar toplumsal yaşamda başkalarına karşı da şiddet kullandığı ortaya çıkmıştır.³⁵ Eşlerine fiziksel şiddet uygulayan erkeklerde alkol tüketimi anlamlı bir faktördür.³⁶

1.3 Aile İçi Şiddet-Kavamlık İlişkisi

Kur'an'a göre bir erkek, aile ortamında öncelikle 'eş' statüsünde "kadınlar üzerinde kavvam"dır.³⁷ Bununla birlikte kavamlık rolü, eş karşısında erkeğe bir ayrıcalık ya da üstünlük sağlamaz. Böyle bir norm aracılığıyla, ailede sosyal rol karmaşasının önlenmesi, ailedeki statülerle uyumlu iş bölümünün organize edilmesi ve bir karar mekanizmasının sağlanması hedeflenmiştir, denilebilir.

Kavamlık normu, İslami paradigmada erkek lehine bir üstünlüğe işaret etmez. Erkeğin kadından üstün olduğuna dair herhangi bir ilke, Kur'an ve Sünnet'te mevcut değildir; üstünlük, cinsiyet gibi doğuştan getirilen statülerde değil, davranışların ahlâka uygunluğunda (takva) ortaya çıkar. Binaenaleyh ayette geçen "kavvam" kelimesi de cinsiyet açısından bir üstünlük göstermez. Bu bağlamda "kavvam", "aile içi iş bölümü olarak erkeğin kadının yaşama ve geçim sorumluluğunu yüklenmesi dışında bir anlama gelmez."³⁸

Bir konsept olarak kavvam, gerçekte toplumsal düzene ilişkin genel İslami çerçevenin ailedeki ilkesel bir yansımasıdır, denilebilir. Böyle bir kavram aracılığıyla aile kurumunun, herhangi bir kaotik ortama, kargaşaya düşmeden, belirli bir düzen içinde ve sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için temel bir ilke ortaya konulmaktadır. Kelimenin üçlü (sülasi) türevlerinden yola çıkarak yapılacak semantik tarama, kavamlık rolünün aile kurumundaki işlevini gözler önüne serebilir. Bunlar "ihtiyaçlarını karşılamak, geçimini sağlamak, kıyamında olmak, idare etmek, düzene koymak, dürüst olmak, yanlışla sapmamak, değer belirleme, destek, dayanak, vasilik etmek, koruyuculuk" gibi oldukça zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Sözlükte, 'kavvam'ın (çoğ. kıvam) karşılığı olarak ise "Endamı (boyu-posu) güzel ve biçimli (mevzun) adam"³⁹ ve "İşleri güzel götüren, yerli yerince yapan"⁴⁰ gibi anlamlar sıralanır.

Kuşkusuz kavamlık rolü, belirli sorumluluk ve yükümlülüklerle ilâveten bazı ilkeleri de gerekli kılar. Dinî ve ahlâki değerleri taşımayan erkeğin kavvam olması düşünülemez. Kendisinin ve ailesinin maişeti için çaba sarf etmeyenlerden, aylak, tembel ve tüm vaktini

³⁵ Giddens, *Sosyoloji*, s. 174.

³⁶ Vahip Işıl - Özlem Doğanavşargil, "Aile İçi Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız", *Türk Psikiyatri Derneği* 17/2 (2006), 107-114.

³⁷ Nisa, 4/34; Bakara 228'de de erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farklılıklarının olduğu zikrediliyor.

³⁸ R. Hassan, "Muslim Women and Post-Patriarchal Islam", zikreden, Elifhan Köse, *Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s. 96.

³⁹ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, Haz. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), "Kavvam", 6/5176.

⁴⁰ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l Vasît*, (Tahran: el-Mektebetü'l-İlmiye), "Kavvam", 2/774.

süfli arzularının peşinde dijital ortamlarda israf eden, alkolik ve çapkınlardan kavvamlık rolü beklenmez.⁴¹

Ayrıca Kavvamlık rolünü üstlenen erkek, mutlak güç sahibi, despot bir hâkim değil, gerçekte bir hadimdir (hizmetkâr); aile düzeninin devamı için katma değer üretendir, aile içi ilişkileri kıvamında tutan ve her bir aile üyesinin haklarını koruma konusunda en duyarlı olması gereken aile üyesidir. Bu, tıpkı “bir yöneticinin halkı yönetmesi gibi”⁴², erkeğin de eşinin hizmetinden, hatta istek ve ihtiyaçlarından sorumlu⁴³ olduğu bir duruma işaret eder.

Buna göre aile kurumunun düzenli işleyişinin ve devamının öncelikli sorumlusu, kavvamlık rolünü üstlenen erkektir. Nitekim söz konusu ayet, erkeğin kavvamlık rolünü iki gerekçeye dayandırıyor: İlki, kadın ve erkek arasındaki doğal, fizyolojik ve biyolojik (erkek, fiziksel olarak daha güçlüdür) farklılıklar, diğeri de erkeğin aile ekonomisinden (maîşet) sorumlu tutulmasıdır.

Aile ekonomisinden öncelikle kadının değil bizzat erkeğin sorumlu tutulması, gündelik hayatta kimi seküler ve feministler tarafından kadını değersizleştiren, pasifleştiren ve onun özneliğini ortadan kaldıran ataerkil bir girişim olarak değerlendirildiğine zaman zaman şahit olunabilmektedir. Onlara göre erkeğe verilen bu sorumluluk, ‘kadına konfor sunarak haddizatında erkeğe imtiyazlı bir alan açmak’tan başka bir şey değildir. Feministler açısından kadın ve erkek, tüm yaşama alanlarında olduğu gibi aile ekonomisine de eşit düzeyde katılım sağlamalıdır. Zira böylesine bir tutum, çiftlerden birini imtiyazlı bir konuma taşımayacaktır. Ancak bu görüşün kadınların mesuliyetini ve yükümlülüğünü artırmaktan başka bir anlam ifade etmediği ileri sürülebilir. Eril değil dişil bir özne olarak kadını her şeyden sorumlu tutmak, dişil niteliğine uygun olarak ona gerçekte bir imtiyaz alanı açan ve kendi doğasında içkin ‘alırlık’ rolünü baskılayarak tahrip edici ‘verici’ bir yükün altına sokmak demektir. Bu yönüyle kavvamlık rolünün, kadının doğasını tahrip eden fiziksel baskı ve yüklerden koruduğu söylenebilir.

Diğer taraftan bu sorumluluk, erkeğe, yeri geldiğinde eşine despot bir statü sağlayarak fiziksel veya sözel şiddet uygulamak gibi, kadını değersizleştiren ilâve müdahale fırsatları vermez. “Kavvam” rolü, kadının itibarını ortadan kaldıran ve Türkçe’ye “dövme” olarak çevrilen fiziksel şiddeti (darb) içermez. Birincil sosyal grubun temel direği olan kadının lâıyk olduğu itibarını titizlikle uygulamaya koyan Kur’an’ın, bir çırpıda şiddete kapı aralaması aklen muhaldir. Kadına şiddet uygulama, her şeyden önce,

⁴¹ Eşinden ayrılmış bir hanım, bu konuyu kendisiyle müzakere ederken, “Sarhoş ve çapkından kavvam mı olur?” sorusuyla bir bakıma eşinden ayrılma sebebini de ifşa etmişti.

⁴² Zemahşeri, *Keşşaf Tefsiri*, *Keşşaf Tefsiri*, çev. Abdülaziz Hatip vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, c.2, 2017), s.120; Kâdi Beydâvi, *Muhtasar Beydâvi Tefsiri*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Işık Yay, 2013), s. 391.

⁴³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadır,1990), “Kavvam”, 12/503.

İslam'ın temel normlarına aykırı gayri meşru bir olgudur. Toplumda var olan olgular da İslam öncesinden tevarüs edilen ataerkil görenekler olarak yorumlanabilir.

Dolayısıyla ailenin temel direği olan kadına şu veya bu şekilde şiddet uygulama, onu değersizleştirme, erkeğin kavvamlık rolünün bir sonucu olamaz. Aksine kavvamlık, ailenin normal işleyişini, huzurunu ve devamını sağlayıcı bir rol dizisini gerektirir. Şiddet, gerek toplumsal gerekse ailevi düzeyde kime uygulanırsa uygulansın, kabul edilemez bir değersizliği, küçük düşürülmeyi ve psikolojik bir yıkımı doğurur. Öfke patlamalarının şiddete evrilmeden frenlenmesi ve ortadan kaldırılması gereken ortamların başında ilk sırayı aile yuvasının alması beklenir. Çocukların sağlıklı bireyler olarak yetişmesi ancak güvenli aile ortamlarında mümkün olabilir. Fiziksel şiddet, nezaketsizlik ve kibirle kıyaslanmayacak derecede çirkin bir kaba kuvvettir.

Aile ortamında şiddete başvurma yerine iletişim kanallarını açık tutma, ılımlı, affedici, sevecen ve merhametli olma, kararları her zaman istişareyle yürürlüğe koyma, normal bir aile yaşamının temel ilkeleridir. Kur'an, ailenin psikolojik temelini "meveddet", "rahmet" ve "velayet" kavramlarıyla kodlar.⁴⁴ Bu kodlar tüm toplumsal ilişkilerde olduğu kadar ailevi ilişkilerin de sağlam bir temelde gerçekleşmesini sağlarken kabalık ve katı kalplilik ise her zaman parçalanmaya, sosyal çözülmeye yol açar.⁴⁵

Ailede meveddet, rahmet ve velayet kodlarını içselleştirmek yerine, tikel birkaç hadisi kaynak göstererek -gerçekte bunlar zayıf hadis de olabilir- kadının darp edilebileceğini ileri sürmek, İslam'ın genel ruhuyla uyumlu değildir. İslami açıdan, her konuda olduğu gibi burada da asıl olan Rasulullah'ın sünnetidir. Sünnet genel çerçeveyi oluşturduğu için her zaman tikel hadisleri kuşatan ve bu genel çerçeveye uyumlu kılan bir yapıya sahiptir. Bu yüzden hadislerde yer alan kadınlarla ilgili anlatım, bir bütün olarak değerlendirildikten sonra konuyla ilgili ahkâm ayetleri daha doğru anlaşılabilir.⁴⁶ Dolayısıyla ayette geçen "d r b" ifadesi hakkında Hz. Peygamber'in rol modelliği ve bir bütün olarak Kitab'ın kadınlara bakışı doğru okunduğu takdirde ancak sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir.

Bu durumda, kadına yönelik fiziksel şiddet pratiğinin dinî bir normdan (ilke) ziyade toplumdaki topluma farklılık gösterebilecek kültürel bir olgu olduğu ortaya çıkar. Modern zamanlarda diğer birçok patolojik olgu gibi kadına yönelik şiddette de artış görülmekle birlikte, olgunun tarihinin, insanlık tarihi kadar eski olduğu ve her zaman görülebildiği bir vakıadır. İslam öncesi Arap toplumunun kadınlar hakkında benzeri kültürel pratiklerinin olduğu çok açık bir husustur.

⁴⁴ er-Rum 30/21.

⁴⁵ el-Âl-i İmran 3/159.

⁴⁶ Hülya Terzioğlu, "Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), s. 541-558.

Hız. Peygamber Arap kültüründe kadınlara yönelik şiddet pratiğine karşı belirgin bir şekilde mücadele etmiş ve kadınlara hak ettikleri değeri vermiştir. Kaynaklar, kendi aile ortamında zaman zaman ufak tefek kırgınlıklar yaşansa da onun çocuklar dâhil hiç kimseye karşı kırıcı davranmadığı ve fiziksel bir şiddete hiçbir zaman başvurmadığını zikrederler.⁴⁷

Hız. Peygamber'in Veda hutbesindeki ifadelerinin,⁴⁸ ayette geçen "nüşuz" kavramının sınırlarını belirlediği kanısındayız. Dolayısıyla nüşuzun, kadının kocasına "itaatsizliği" ile kodlanması da uygun görünmemektedir. Şayet kadının nüşuzu soyut bir kavram olan itaatsizlikle kodlansaydı bu anlam, ilgili hadislerde açıkça beyan edilirdi. Bu sebeple, en azından, 'İslam'ın prensipleri arasında böyle bir norm yoktur' denilebilir. Soyut bir kavramın içeriği belirlenmeksizin ve sınırları tayin edilmeksizin dinî bir norm olarak sunulması, onun benimsenip tatbik edilebilir bir değer olmasını ortadan kaldırır.⁴⁹

Kime uygulanırsa uygulansın, fiziksel şiddetin doğrudan bir insan hakkı ihlali olduğu açıktır. İslam hukuku açısından korunması gereken beş temel haktan en başta geleni, insanın yaşam hakkıdır. Darp eylemi bir başkasının yaşam hakkına yönelik önemli bir tehdittir. Nefsi müdafaa dışında, bir kişinin başka bir şahsın hakkına müdahalesi söz konusu olamayacağı için bu, ancak resmi bir mahkemenin uygulama alanına giren hukuki bir sorundur. Olay yargıya intikal ettiğinde hâkim, sorunu doğrudan hak ihlalleri bağlamında değerlendirecektir. Nitekim Osmanlı uygulamaları da bu çerçevede gerçekleşmiştir. Eşlerine fiziksel şiddet uygulayan, hapseden, ya da hakaret eden erkekler, şikâyet vuku bulduğunda hiçbir zaman mazur görülmemiş; aksine yargı tarafından önce uyarılmışlar ve sonuç alınmadığı takdirde müeyyideye başvurmaktan imtina edilmemiştir. Kadınlar, böylelikle en azından kocalarından boşanma imkânı elde etmişlerdir. Birkaç

⁴⁷ Habibe bt. Sehl, Sâbit b. Kays b. Semmâs'ın nikâhında idi. Sâbit ona vurdu ve bir tarafını kırdı. Habibe gelip durumu Allah Rasulüne anlattı. O da Sâbit'i çağırdı ve "bir miktar malını al ve ondan ayrıl." buyurdu. Sâbit: "Bu uygun olur mu, ey Allah'ın Rasulü?" diye sordu. "Evet, olur." cevabını aldı. Sâbit: "Ben ona iki bahçe mehir olarak vermiştim, şu anda da onlar elinde" dedi. Allah Râsulü; "O halde onları al ve ondan ayrıl." buyurdu. O da öyle yaptı. (Ebû Dâvûd, No: 2228)

"Sizden biriniz karısını köle döver gibi dövmesin. Sonra aynı günün akşamında beraber yatacaklardır..." (Buhârî, Nikâh 93, Tefsir, Sûre (91) 1; Müslim, Cennet, 49; Ibn Mâce, Nikâh, 51)

Enes b. Mâlik anlatıyor: "(Veda Hacı yolculuğu esnasında) Ümmü Süleym Hız. Peygamber'in (sav) eşleriyle beraberdi. (Enceşe isimli) bir kılavuz onların develerini yönlendiriyordu. (Enceşe söylediği ezgilerle develeri hızlandırınca) Hız. Peygamber (sav) ona şöyle seslendi: "Ey Enceşe, kristalleri taşırken yavaş ol!" (Müslim, Fedâil, 72)

Ayrıca bkz, Abdurrahman Kurt, "İslam'ın İlk Döneminde Ailenin Sosyolojik Analizi", *Hız. Peygamber ve Aile*, II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, 18 KASIM 2019, s. 139-143, <https://ilahiyat.harran.edu.tr>, Erişim Tarihi, 26.09.2021.

⁴⁸ Müslim, Hac, 147.

⁴⁹ İlgili ayet geleneksel yorumlardaki gibi literal okunmaya tabi tutulduğu durumda bile sembolik bir anlam ifade etmenin ötesine geçmez. Tıpkı amcası Hız Yakub'un kızı Rahme ile evli olan Eyyüb (a.s) örneğinde olduğu gibi.

vakada da erkekler, evlerine gelmeyen kadınları darp etmeyi düşünmek yerine, sadece itaatsizlikle suçlayarak eve dönüşlerini mahkeme marifetiyle sağlamaya çalışmışlardır.⁵⁰

Fiziksel şiddet nereye varacağı belli olmayan ucu açık bir eylemdir ve bir anlık öfke patlaması ve şuur kaybıyla trajik sonuçlar doğurabilir. Böyle bir eylemin sonucunda, en kötü olasılıkla eşler arasındaki sevgi, saygı, şefkat ve eşe duyulan duygusal bağımlılık kaybolur; onların yerini kin, nefret, tepkisel bir husumet hatta kontra-şiddet alabilir. Bütün bunlar kaçınılmaz olarak aile yuvasının çökmesine, çiftlerin her ikisinin birden psikolojik ve biyolojik bakımdan yıpranmasına, iş başarılarının düşmesine yol açacak ve daha da önemlisi ailenin geleceği olan çocukların sosyal, psikolojik ve zihinsel gelişimlerini olumsuz etkileyecektir.

1.4. Boşanmalarda Artış

Boşanmalar karşısında başta İslam olmak üzere diğer Kitabi dinlerin çekimsiz bir tavır takındığını biliyoruz. Dinî kodlara bakıldığında, dinin boşanmalar üzerinde belirgin bir etkisinin olduğu görülür. Söz konusu etkiler, Katoliklikte olduğu gibi boşanmayı yasaklamaktan boşanmayı kısıtlama veya çekimsizlikle kabul etme gibi farklılık gösterebilir.

Kur'an, eşlerle güzel geçinmeyi;⁵¹ ciddi anlaşmazlıklarda erkeğin ve kadının ailesinden karşılıklı birer hakeme başvurmayı⁵² vurgularken, Hadis, boşanmayı "Allah katında helallerin en sevimsizi (buğzedilene)"⁵³ olarak değerlendirir. İslam'da "Katolik nikâhı" denilen boşanmaya yönelik bir yasaklama bulunmaz; şartlar oluşup evlilik çiftlerden birisi için çekilmez hale geldiğinde kerhen izin verilmekle birlikte boşanma, taraflardan her ikisinin ya da birisinin zafiyetinden ötürü Allah'ın gazabını gerektiren bir fiil olarak görülür.⁵⁴

Dindarlığın boşanma karşısında negatif etkisi, araştırma sonuçlarında da görülmekte; dinî inançları kuvvetli olanlara nazaran dini inancı olmayanlarda boşanma daha fazla

⁵⁰ 1839–1875 tarihleri arasında, Bursa sicillerinde kayıtlı 36 yılda, 428 adet boşanmanın sadece 78'i (% 18,2) talâk, 348'i (% 81,3) muhalâa (karşılıklı anlaşmayla kadının maddi bir bedel karşılığında boşanması) ve 2'si (% 0,46) tefriktir. Erkeğin tek yetkili olduğu boşama sayısı, erkek ve kadının ortak rızalarıyla gerçekleşen muhalâaya göre daha düşüktür. Üstelik bu talâk sayısının (78), 10'u (% 12,8) şartlı talâk, 2'si (% 0,25) tefviz-i talâk olduğundan, genel sayıya göre yaklaşık % 5 oranına inen nihaî boşama (talâk) yetkisi, âdeta erkeğin elinden çıkmıştır. Bkz, Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839-1876), -Sosyo-Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-*, (Bursa: Sentez Yayınları, 2011), s. 155-157.

⁵¹ "Onlarla güzel bir şekilde geçinin! Onların yaptıkları size itici gelse bile, hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayır dilemiş olabilir." (Nisa, 4/19)

⁵² Nisa, 4/35.

⁵³ Ebu Davud, Talak, 3/20178; İbn Mace, Talak, 1/2018.

⁵⁴ İslam hukuk sisteminde genel olarak üç çeşit boşama görülür: Erkeğin boşamasına "talâk", kadının isteğine dayalı olana "muhalâa", hâkimin çeşitli sebeplerle (erkeğin iktidarsız olması, aradan yıllar geçtiği halde eve dönmemesi, kadın Müslüman iken eşinin Gayrimüslim olması gibi durumlarda) evliliğe son vermesine "tefrik" adı verilir.

çıkılmaktadır.⁵⁵ Evliliğin sona ermesi için çeşitli risk faktörleri arasında “düşük bir dindarlık düzeyine sahip olmak”, “boşanmış bir ailede büyümek” ve “ikinci veya daha yüksek düzeyde bir evlilik içinde olmak” gibi maddeler yer almaktadır. Risk faktörlerinin birikimi ise iki yoldan boşanmaya yol açabilmekteydi: İlki yüksek düzeyde çatışma ve mutsuzluk, diğeri düşük düzeyde bağlılıktır.⁵⁶

Boşanma, aile üyelerinin yaşayabileceği birkaç büyük geçişten biridir. Aile yapılarının ve ilişkilerinin her zaman değişebileceğini ve çocukların her zaman bir veya iki ebeveynini kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğunu hatırlamak önemlidir. Bununla birlikte, şimdi ile yaklaşık 150 yıl önce arasındaki büyük fark, bugün bir ebeveyni kaybetmenin ana sebebinin muhtemelen ebeveyn ayrılığı olması, oysa daha önceki zamanlarda büyük olasılıkla ölüm olmasıydı.⁵⁷

Yirminci yüzyılda Batılı ve yirmi birinci yüzyılda ise tüm belli başlı ulusların ailelerinin belki de en temel yönü, ebeveynlerin ayrılması ve boşanması sonucu ailedeki yapısal değişim hızının artmasıdır. Yetişkinlerin ve çocukların iki ebeveynli ve tek ebeveynli haneler arasında ve üvey ailelere ve sıklıkla tekrar dışarıya geçişler, yirmi birinci yüzyılda aile hayatının yaygın istikrarsızlığını yansıtmaktadır. Evli iki ebeveyn ve biyolojik çocuklarından oluşan bir aile imajına rağmen, hanelerin yapıları dikkate değer ölçüde farklılaşmıştır.⁵⁸

Aile hayatının ve evliliklerin kırılma noktasına çeşitli faktörler katkıda bulunuyor. Bunlardan biri, kadınların işgücüne katılmalarıyla birlikte eşlerine olan ekonomik bağımlılığının azalmasıdır. Bunun anlamı, mutsuz çiftlerin ekonomik bağımlılıkla bir arada yaşamak yerine daha kolay ayrılabilmeleridir. İkincisi, kadınların evden daha çok işyerinde vakit geçirmesi ve çocukların okuldan sonra evlerinden çok, çocuk bakım merkezlerinde olmalarıdır. Bununla bağlantılı olarak, ekonomik üretim alanı olarak evin işlevinin sona ermesidir. Evin böylelikle kadın için bir gelir kaynağı olarak varoluş sebebi ortadan kalkar. Diğer bir faktör ise hayatta kalma süresinin artmasıdır. Artan uzun ömür, ebeveynlerinin hayatta kalma ihtimalinin geçmişte olduğundan daha fazla olduğu anlamına gelir. Büyükanne ve büyükbabalar, -çocuklar büyürken aileler için paha biçilmez bir kaynak sağlasalar da- ileri yaşlarda bakım ve ekonomik destek için çocuklarına giderek daha fazla bağımlı hale gelmekte, bu da haneleri strese sokmaktadır.⁵⁹

Dolayısıyla, kadınların sosyo-ekonomik düzeylerinin yüksekliği de boşanmalar üzerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan

⁵⁵ J. John Macionis, *Sosyoloji*, ed. Vildan Akan, (İstanbul: Nobel Yay. 2012), s. 476.

⁵⁶ Amato R. Paul, “Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments”, *Journal of Marriage and Family* 72/3 2010.

⁵⁷ Jan Pryor - Liz Trinder, “Children, Families, and Divorce”, *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, ed. Jacqueline Scott - Judith Treas. Blackwell Publishing (2004). s. 222-340.

⁵⁸ Pryor - Trinder, “Children, Families, and Divorce”.

⁵⁹ Pryor - Trinder, “Children, Families, and Divorce”.

ülkelerde, kadınların eskiye nazaran ekonomik bakımdan daha bağımsız hale gelmesi, evliliğin daha az ekonomik birliktelik olarak görülmesini doğurdu.⁶⁰ Son yıllarda Türkiye’de yaşanan ekonomik ve eğitsel gelişmeler kadınlara, daha önce hiç olmadığı kadar önemli iş imkânlarının oluşmasını sağladı. Günümüzde üniversite mezunu kadın oranı eskisine nazaran daha çok arttı. Şimdi birçok kadın boşanmayı, tatminkâr olmayan evlilikler için bir çözüm yolu olarak görebiliyor. Bunun sonucunda kadınlar erkeklere oranla daha fazla boşanırken (% 55-% 45), boşanan kadınların % 90,4’ü dikkat çekici bir şekilde çalışan kadındır.⁶¹ Başarılı kariyere sahip çiftlerde boşanma her zaman daha yaygındır. Refah düzeyindeki artış, evlilikle ilgili bir sorun olduğunda ayrı bir ev açmanın eskisine nazaran daha kolay olduğu anlamına geliyor. H. Karaman’ın ifadesiyle, “paraya kavuşan boşuyor ya da boşanıyor.”⁶² Bir başka deyişle, ekonomik özgürlükler en küçük anlaşmazlıklarda bile boşanmalar üzerinde tetikleyici olabiliyor.

Geleneksel olandan uzaklaştıkça ailenin zayıflayıp çöküşe geçtiği ve boşanmaların arttığı hususu tartışmasızdır. Boşanma veya ayrılık, bunu yaşayan birçok yetişkin için önemli ve stresli bir yaşam olayıdır; hem duygusal gerilimler hem de taraflar için sosyo-ekonomik güçlükler doğurur. Beck’e göre bu durum, kadınlar açısından daha olumsuz sonuçlar doğuracak ve gelecekte daha çok belirli tehditlerle karşı karşıya kalacaklardır. Onlar bireyselleşme süreçleri yüzünden bir yandan ailenin sunduğu geleneksel destek ağından kurtulurken, yeni boşanma yasaları da ekonomik olarak onları kendi ayakları üzerinde durmaya zorlamaktadır. Öte yandan, işgücü piyasasındaki konumları özellikle belirsizdir ve işsiz kadınların yüzdesinin, çok sayıda eksik bildirimle rağmen erkeklerinkinden çok daha yüksek olduğu bilinmektedir.⁶³ En yeni veriler oldukça açık bir şekilde şunu gösteriyor:

Kadınların ‘yeni yoksulluğun’ pençesine düşmesine yol açan tuzak kapı, sosyal konum ya da eğitim yetersizliği değil boşanmadır. Bu da kadınların eş ya da ev kadını olarak gördükleri destekten ne ölçüde koptuklarının göstergesidir. Bireyselleşme sarmalı böylece aile içinde köklenerek iş gücü piyasası, eğitim, mobilite gibi her şey iki üç katına çıkıyor. Bunun sonucunda evler mesleki gereklilikler, eğitim kısıtlamaları, ebeveyn görevleri ve ev işlerinin monotonluğu arasında birbirine ters düşen çoklu hırslar yüzünden sürekli bir hokkabazlık sahnesi haline gelir.⁶⁴

⁶⁰ David M. Newman, *Sosyoloji*, çev. Ali Arslan. (İstanbul: Nobel Yayınları, 2016), s. 104.

⁶¹ “Türkiye’de Boşanma Çalıştayı”, 26-27 Nisan 2016, İstanbul Aydın Ün. Tarmer-Toplumsal Araştırmalar Merkezi, s. 21,

<https://www.aydin.edu.tr> > 2016-Programlarımız, Erişim Tarihi, 21.07.2021.

⁶² *Yeni Şafak*, 17 Ekim 2019.

⁶³ Beck, *Risk Society*, s. 93.

⁶⁴ Beck, *Risk Society*, s. 89.

Bu tür aile yapılarının sonucu olarak 1990'lardan itibaren "müzakereye dayalı/anlaşmalı aile"ler⁶⁵ görülmeye başlanmıştır. Anlaşmalı aile, kadın ve erkeğin eşit olduğu, her birinin az ya da çok düzenlenmiş bir duygusal rahatlık alışverişine girdiği ailedir. Ancak bunlar, mantık evliliğini çağrıştıracak tarzda belirli bir stratejiyle bireylerin farklılaşan taleplerine göre oluştuğu için her zaman iptal edilebilir durumdadır. Günümüzde mantık evliliğiyle oluşmuş birçok aile, bireysel ve duygusal taleplerin yeterince tatmin edilmediği gerekçesiyle kolaylıkla iptal edilebilir bir aşamayı deneyimlemektedir.

Dünya genelinde ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde boşanma oranlarının daha yüksek olduğu görülüyor. Modern yaşam tarzında sosyo-ekonomik düzeyin yükselişiyle paralellik gösteren *bireyciliğin* artması ve aileye bağlılığın azalması, boşanmaların artışını hızlandıran bir etkiye sahiptir. Amerikalı bir terapist, hastalarının çoğunun kendilerine çok fazla odaklandıkları için ilişkilerinde sorun yaşadıklarını ve ilk evliliklerin % 40-50; ikinci evliliklerin ise % 67-80 arasında değişen oranlarda sanılanın aksine daha çok boşanmayla sonuçlandığını söylüyor.⁶⁶ Geleneksel bir yapıda evli çiftler,⁶⁷ en azından psikolojik açıdan bir elmanın yarısı gibi birbirlerini tamamlayan bir bütün⁶⁸ oluşturuyorken, toplumsal bağları zayıflamış modern kimi bireyler eşleri için; "Bir elmanın yarısı değil, her biri bir elma olmalı" diyorlar. Her birinin diğerini ayrı bir elma olarak değerlendirdiği bireylerin istikrarlı evlilikler kuramadıkları gözden kaçmıyor.

Sosyo-ekonomik düzey yüksekliği, özellikle kadınlar için daha farklı anlamlar içermektedir. Genç kadınların sağlam bir mesleki kariyer edinme arzusunun ifadesi olan eğitim fırsatlarındaki eşitlenme, doğal olarak, tüm yaşamları boyunca ekonomik bağımsızlıklarına kapı aralamaktadır. Ev işinin vasıfsızlaşması, doğum kontrolü, boşanma, eğitim, meslek ve ilgi alanı gibi modern eğilimlerin tamamı, kadının yeni statüsünü belirleyen temel hususlardır. Dolayısıyla bireyselleşme sarmalı -iş talebi, eğitim, sosyal hareketlilik, kariyer planlaması- aile kurumunu çok yönlü etkiler. Aile, kariyerler ve onların hareketlilik gereksinimleri, eğitim kısıtlamaları, çocuklara karşı çelişen yükümlülükler ve ev işlerinin monotonluğu gibi çok farklı isteklerle sürekli bir hokkabazlığa dönüşür.⁶⁹

Aile parçalanmasının yetişkinler ve çocuklar üzerindeki etkileri üzerine Batı kültürlerinde gerçekleştirilen bir dizi çalışma, bunun tersini ileri sürenler bulunmakla

⁶⁵ Beck, *Risk Society*, s.89.

⁶⁶ Twegen, M. Jean, "Ben" Nesli, *Bugünün Gençleri Niçin Bu kadar Özgüvenli ve İddialı Fakat Bir O kadar da Depresif Kaygılı* çev. Esra Öztürk, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009/2013). s. 154.

⁶⁷ Cibran'ın bu bağlamda evli çiftlere şöyle tavsiyede bulunur: "Birlikte durun ama yapışmayın birbirinize: Çünkü ayrı durur tapınağın sütunları. Hem birbirinin gölgesinde büyümeyiz meşeyle selvi." Bkz, Cibran, Halil, *Ermiş*, çev. Ayşe Berktaş, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017), s.8.

⁶⁸ Türkçe'de 'sevgilim' karşılığı olarak kullanılan 'yârim' sözcüğü ile bir bütünün parçası anlamındaki 'yarım' arasında aynılık vurgulanabilir.

⁶⁹ Beck, *Risk Society*, s. 111.

birlikte, boşanmayı yetişkinler için olumsuz sonuçlarla ilişkilendirmiştir. Sağlam ailelerle karşılaştırıldığında ayrı, boşanmış ve üvey aile ile yaşamının bireyler açısından patolojik olduğunu vurgulayan çok sayıda araştırma mevcuttur. “Boşanmış yetişkinler, evli insanlarla karşılaştırıldığında daha yüksek ölüm ve hastalık oranlarına sahiptir ve daha düşük düzeyde mutluluk ve benlik saygısı ve daha yüksek düzeyde psikolojik sıkıntı bildirmektedir.”⁷⁰

a) İddet (Bekleme Süresi)

Çağdaş ailevi sorunlarından belki de en önemlilerinden birisi, boşanma veya herhangi bir sebeple evliliğin sona ermesinin akabinde belirli bir süre tayin edilmemesinden doğan sorunlardır. Eşlerinden ayrılan kadınlar, bekâr olduklarını belgelediklerinde, birçok seküler toplumda, herhangi bir bekleme süresiyle kısıtlanmaksızın hemen yeni bir evlilik gerçekleştirebilmekteler. Bu durum da başta çocukların soy bağı olmak üzere çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Oysa aile parçalanması, sosyo-ekonomik ve psikolojik bakımdan aile üyelerini derinden etkilediği için yeni bir hayata adım atmadan önce belirli bir rehabilite sürecine gereksinim duyar.

İşte bir norm olarak ‘iddet’ kavramı⁷¹, eşlerin ayrılmasının sonucunda, ekonomik ve psikolojik sorumluluklarla ilişkili bir bekleme süresidir. Arapça bir kelime olan ‘iddet’ sözlük anlamı, çokluk zarfı olan “nice”dir; sayı ve adeti gösterir. Sözcük kadınlar ilintili kullanıldığında, boşanmış ya da kocası vefat etmiş kadının beklemesi gereken belirli süreyi⁷² ifade eder.

Böyle bir düzenlemenin ana sebebi, doğacak çocuğun yüksek menfaatini koruyabilmek ve toplumun çekirdeğini oluşturan aile kavramının zarar görmesini engellemektir. Ayrıca evliliğin sona ermesinden sonra kadının hamile olup olmadığının bilinmeden yeniden evlenmesi halinde, doğacak çocuğun kime ait olduğu meselesi kocayı manevi ve maddi olarak etkilemektedir. Bu yüzden söz konusu kadınlar için belirlenen bekleme süresi, eski çağlardan beri hukuk sistemlerini meşgul etmiştir.⁷³

Roma hukukunda eşi ölen kadınların yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken süre bir yıl olup, bu süreye uymayan kadın, şeref ve haysiyet yoksunu kabul edilmekte ve ayrıca mirastan pay hakkı engelleniyordu. Günümüz kıta Avrupası’nda Almanya, İsviçre ve Avusturya gibi ülkelerde iddetle ilgili olan düzenlemelerin son yıllarda yürürlükten kaldırıldığı ve bu hususta olumlu veya olumsuz bir tartışmaya yer verilmediği görülmektedir. ABD eyaletlerinde ise çiftlerin karşılıklı olarak birkaç gün beklemeleri

⁷⁰ Pryor - Trinder, “Children, Families, and Divorce.”

⁷¹ Bazı Türkçe hukuk metinlerinde “iddet müddeti” şeklinde geçen bu kullanım galat olmalıdır. Zira Ar. iddet’in Türkçe karşılığı bizatihi söz konusu kadınların “bekleme süresi”dir.

⁷² Mütercim Âsım Efendi, “İddet”, *Kâmûsu'l-Muhît*, 2/1502.

⁷³ Hatice Selin Pürselim, “MÖHUK Kapsamında İddet Müddetinin Soybağının Reddi ve Babalık Davalarına Etkileri”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 27/1, Haziran 2021, s. 513-542.

gerektiği düzenlenmiştir. Bazı Uzak doğu toplumlarında da bekleme süresi görülmektedir. Tayland'da kadınların 310 günlük bir bekleme süresi söz konusu iken, bu sürenin Japonya'da -2016 yılında tamamen kaldırılması yönündeki eleştirilere rağmen- 100 günle sınırlandırılmıştır. Hinduların boşanma sonrası bekleme süresi 300 gündür.⁷⁴

Türk kanun koyucu, kadının belirli bir süre beklemesi şartıyla yeniden evlenebileceğini düzenlemiştir. Buna göre, evlilik sona erdiğinde kadın evliliğin sona ermesinden başlayarak 300 gün geçmedikçe evlenemeyecektir ve bu süre her halükârda doğumla sona erecektir. Bekleme süresinin kaldırılması davası açılarak kadının hamile olmadığı tespit edildiği takdirde veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbirleriyle evlenmek istemeleri halinde mahkeme süreyi kaldıracaktır. İddet, nikâhın etkilerinin tamamen sona ermesi için belirlenmiş bir süre olup, böylelikle tarafların pişman olmaları halinde evliliğe geri dönmeleri; kadın hamile ise soy bağının tespiti veya vefat söz konusu ise kocasını kaybeden kadının bu sayede yas tutabilmesi amaçlanmıştır.⁷⁵

İslam Hukuku'nda iddet, boşanmış ya da kocası ölmüş bir kadının yeni bir hayata hazırlanabilmesi ya da yeniden evlilik yapabilmesi için beklemesi gereken belirli bir süredir. Boşanma veya ayrılma sürecine ilişkin olarak sistemleştirilen bu sürenin, süresi ve niteliği açısından, İslam hukukuna özgü farklı bir ciheti vardır. Bu hukuk sistemine göre, hamile iken dul kalan kadının iddeti doğumla birlikte tamamlanmış olur. Hamile olmayanların iddeti ise üç temizlik ya da regl süresine karşılıktır. Bu, regl olmayan, menopoza giren kadınlarda bir önceki ilkenin karşılığı olarak üç aydır. Kocasının ölümüyle dul kalan bir kadının iddeti ise *dört ay on gündür*.⁷⁶ Bu aynı zamanda kocasının ölümünden dolayı kadının beklemesi gereken 'yas' süresidir. Kadının eşinin ölümünden duyduğu üzüntü ve kederini yas tutarak geçirmesi, vefat iddetinin amaçları arasındadır.

Ayrıca boşanmış eşlerin birbirine karşı bazı hak ve görevleri iddet süresince de devam eder. Kadın bahsedilen süreyi, açık bir iffetsizlik yapmadıkça kocasının evinde geçirmeye devam eder,⁷⁷ hatta bu esnada ölen kocasına varis olma hakkını bile elde eder.⁷⁸ İddet esnasında kadının evi terk etmemesi ilkesinin, onun ekonomik bakımdan zor durumda kalmaması; gebelik ihtimali sebebiyle çocuğunun babasının tespiti; tarafların pişman olmaları halinde evliliğe geri dönmelerinin teşviki; ayrılmaya kararlıysalar, psikolojik olarak kadının yeni hayatına hazırlanabilmesi ve çocukların yeni hayata uyumu gibi sosyo-psikolojik işlevlerinden söz edilebilir.

b) Parçalanmış Ailede Çocukların Bakımı Sorunu: Hidane

⁷⁴ Pürselim, "İddet Müddetinin Soybağının Reddi ve Babalık Davalarına Etkileri."

⁷⁵ Pürselim, "İddet Müddetinin Soybağının Reddi ve Babalık Davalarına Etkileri."

⁷⁶ Bakara, 2/234.

⁷⁷ Talak (65), 1.

⁷⁸ Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, s. 89.

Parçalanmış bir ailede çocukların kimin yanında kalacağı; onların bakım ve terbiyesini kimin üstleneceği sorunu, İslam hukukunda "hidane" kavramıyla ele alınır.⁷⁹ Parçalanmış aile çocuklarının aile sarsıntısından daha az etkilenmesini sağlamak ve onların daha müsait koşullarda yetişmelerini sağlamak amacıyla hidane sisteminin kural haline getirildiği söylenebilir. Aşağıda görüleceği üzere, belirli karakteristikleri bakımından bu düzenleme, diğer hukuk sistemlerinden ayrılmakta ve sadece İslam hukukuna özgü bir nitelik sergilemektedir.

Parçalanmış ailelerde çocukların belli bir yaşa kadar bakım ve terbiyesi, İslam hukukuna göre, ilk önce anneye verilir. Zira Beck'in ifadesiyle, "rahminden çıkan çocuğa sahip olma hakkı kadındır. Biyolojik ve hukuki bakımdan çocuğun ona ait olduğunu hepimiz biliyoruz."⁸⁰ Çocuğun belirli bir döneme kadar anneye verilmesinin temel sebebi, onun en yakınında bulunan annesinin psiko-sosyal açıdan onu en iyi toplumsallaştırabilecek şahıs olduğunun kabul edilmesindedir.

Bir annenin, eşinin vefatı sebebiyle yetim kalan küçük çocuklarını daha olumlu koşullarda yetiştirebilmek amacıyla yeni bir evliliğe adım atmaması şüphesiz övgüye değer bir davranıştır. Bununla birlikte iddetini tamamladıktan sonra çocuklu bir kadının, dilerse yeniden evlenmesinde dinen bir sakınca gösterilmez. Ancak çocukları olduğu halde yeniden evlenen kadın, temyiz çağına ulaşıncaya kadar İslam hukuku açısından kendi çocuklarına bakım hakkını kaybeder. Bu durumdaki bir kadın yüz kızartıcı bir fiil işlediğinde de söz konusu hakkını kaybeder.⁸¹

Anne yoksa ya da yukarıda belirtilen gerekçelerle bu hakkını kaybetmiş ise çocuğun bakımı, sırayla anneanneye, babaanneye, kızkardeşe, ..., teyzelere ve nihayet halalara intikal eder. Kadın akrabası da bulunmadığı takdirde bakım, başta baba ve dedeler olmak üzere ancak erkeklere intikal eder. Görüldüğü üzere, bakımını daha iyi yapabileceği için hidane zincirinde çocuğun daima kadın yakınlarına öncelik verilmektedir.⁸²

Hidane sisteminin, çocukların sosyo-psikolojik gelişimi açısından işlevsel bir düzenleme olduğu söylenebilir. Böyle bir düzenleme aracılığıyla küçük çocukların, üvey baba ve üvey erkek kardeşlerinin kaprislerinden ve özellikle kız çocuklara yönelik sapkın davranışlarından korunmasının amaçlandığı anlaşılıyor.

⁷⁹ Hidane sözlükte, küçük "çocuğu kucağa almak", "beslemek", "terbiye etmek", "yetiştirmek" ve "işlerini idare etmek amacıyla velayetini üstlenme" anlamlarında kullanılır. Bkz, Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît*, "Hidane", 6/5328; İbrahim Mustafa, *el-Mu'cemü'l Vasît*, 2/181.

⁸⁰ Beck, *Risk Toplumu*, s. 171.

⁸¹ Çocuğun gözetim müddeti için genellikle erkekte, başkasının yardımı olmaksızın kendi kendine yiyip içebildiği 7 ve kızda 9 bazı durumlarda 12 yaş nihai sınır kabul edilmiştir. (Bkz, Bilmen, Ö. Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, c. 2, İstanbul: Bilmen Yayınları 1976, s. 436). Ortaçağ Avrupası'nda da çocukluk dönemi genel olarak 7 yaşında sona ermekteydi. Oysa günümüzde çocuklar 16-17 yaşlarına kadar aileye bağımlı sayılmaktadır. Bkz, Gittins, *age*, s. 20.

⁸² Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998), s. 341.

c) Boşanmanın Çocuklarda Doğurduğu Sosyal Sonuçlar

Aile parçalandığında ya da sorunlu hale geldiğinde, sadece çocuklar değil yetişkin bireyler de kimi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamazlar. Ailenin işlevlerinde meydana gelen kusurlar, başta çocuklar olmak üzere tüm aile üyelerini olumsuz yönde etkileyen birtakım “sosyal felâketlere” yol açar. Toplumda suçluların ve zararlı madde kullananların sayısında görülen artış, sözü edilen ailevi sorunlardan bağımsız değildir. Winter, ABD’de mahkûmların yarısından çoğunun parçalanmış ailelerden geldiğinin ve ileri yaşlarda dahi insanların ebeveynlerinin boşanmasından derin psikolojik hasar gördüklerini vurguluyor.⁸³

Parçalanmış bir ailede çocuklar, boşanmaların en çok etkilediği kırılgan kategoridir. Ebeveynleri ayrı olan çocukların sonuçlarını, ebeveynleri ayrılmamış çocuklarla karşılaştıran hemen hemen tüm çalışmalar, bir dizi risk altında oldukları sonucuna varmıştır.⁸⁴ Akademik, davranışsal, psikolojik ve sosyal problemlerin görülme oranı, boşanmış aile çocuklarında daha yüksektir.⁸⁵ Amerika’da depresyon geçiren ergenlerin en az yarısı boşanmış ailelerden gelmektedir.⁸⁶ Başyığıt’in araştırmasında tedavi olmak amacıyla Bursa Büyükşehir Gençlik ve Aile Destek Merkezi’ne (GADEM) başvuran 150 kişiden % 34’ü parçalanmış ailelerden geldiği saptanmıştır. Bunlardan % 6,9’u annesiz, % 26,9’u babasız olması ve % 32’sinin de baskıcı ailelerden gelmesi dikkat çekmektedir.⁸⁷ Araştırma, madde bağımlılığında çoğunlukla (% 66 oranında) ailevi zafiyetlerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Birçok araştırma evliliğin kalitesi ne olursa olsun, ebeveynleri boşanmış çocukların, ebeveynleri evli kalan çocuklara kıyasla daha mutsuz olduğunu iddia etmektedir. Evli anne babaların daha iyi anne babalar olduğuna ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalar, evlilik öncesi vergi gibi “geleneksel” aileyi destekleyen politikalar için çağrı yapma eğilimindedirler.⁸⁸

Boşanma, olumlu anne-babalık ilişkisinin sürdürülmesini yok ettiği için çocuklar üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Fakat birlikte yaşayan eşler arasındaki uyumsuzluk da çocuklar için sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Gerilim ve şiddet içeren bir ailede yaşamaya

⁸³ Winter, *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, s. 99.

⁸⁴ Pryor - Trinder, “Children, Families, and Divorce”, s. 331.

⁸⁵ Can, *Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?*, s. 68.

⁸⁶ Twegen, “Ben” Nesli, s. 154.

⁸⁷ Pakize Başyığıt, *Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutum ve Davranışları Üzerine Sosyolojik bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği*. (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁸⁸ Sinikka Elliott ve Dembra Umberson, “Recent Demographic Trends in the US and Implications for Well-Being”, *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, ed. Jacqueline Scott, Judith Treas, Blackwell Publishing Ltd, 2004: s. 46.

devam etmek yerine, bu durumda boşanma, çocukların sosyo-psikolojik, dinî ve akademik gelişimi açısından, tercih edilebilir bir seçenektir.

Ayrıca burada şu hususun da vurgulanması gerekir: "Bu resimde fark edilmesi önemli olan şey, ebeveyn ayrılığıyla ilişkili önemli bir risk düzeyi olmasına rağmen, bunu yaşayan çocukların çoğunluğunun olumsuz sonuçlara maruz kalmamasıdır. Bozulmamış ailelerden gelen çocuklarla diğerleri arasındaki karşılaştırmalar, bireysel sonuçlardan elde edilen grup ortalamalarıdır. Bunlar istatistiksel anlamda önemli olmasına rağmen, boşanmanın bir sonucu olarak çocukların tamamının veya hatta çoğunun olumsuz sonuçlara maruz kaldığı anlamına gelmez."⁸⁹ Sözelimi ebeveyni boşanmış çocuklar da yüksek, okul başarısına sahip olabilirlerken ve kendilerine güvende yetersizlik belirtisi göstermeyebilirler. Bununla birlikte ebeveyniyle birlikte yaşadığı halde mutsuz bir çocukluk dönemi geçirenler, aksine eğitim ve iş hayatında başarısız olabilirler. Muhtemelen burada etkili olan şey, çocuğun anne-babasıyla birlikte yaşayıp yaşamaması değil, anne-babalık yapmanın biçimi ve niteliğidir. "Çocuklar en fazla, sevildiklerinde, anne-babalarını güvenilir bulduklarında -otoriter değil- ve anne-babalar onların gereksinimlerine duyarlı olduklarında rahat eder görünmektedirler."⁹⁰

Her şeye rağmen, alkol, madde bağımlılığı, aldatma, zina, şiddet ve temel sorumlulukları yerine getirmeme gibi majör sorunları içermeyen bir evliliği sürdürmenin İslami açıdan önemli bir değer olduğu söylenebilir.

1.5. Tek Ebeveynli Aileler ve Çocuklar

Modern toplumda son yıllarda sayısı giderek artan tek ebeveynli ailede çocuğun yetiştirilmesinden anne ya da baba tek başına sorumludur. Bu durum birçok sosyo-ekonomik sorunu da beraberinde getirmektedir. Tek ebeveynlik, bozulmamış aileye kıyasla ailenin sosyo-ekonomik yükünü daha çok artıran bir etkiye sahiptir. Hem kendi hem de çocuğunun bakımının üstesinden tek başına gelemeyen birçok anne, destek amacıyla kendi annelerine dönmektedir. Tek ebeveynli ailelerde büyümek, çocuklar için de dezavantajlı bir durumdur. Çocuğu yetiştirme sorumluluğunu yerine getirmede tek ebeveyn, iki kişinin sorumluluğunu üstlendiği için oldukça yoksunluk içinde kalabilir. Bu, kadın olduğunda zorluğun derecesi daha da artar. Tek ebeveynli aileler için, özellikle anne için en ciddi sorun, fakirliktir.

Günümüzde "tehlikedeki aile" teorisini savunan sosyologlar, tek ebeveynli ailelerin, yaşam düzenini değiştirdiği için çocuğun esenliğine ve mutluluğuna zarar verdiğini ileri sürerler.⁹¹ Bu tür bir ailede büyüyen çocuklar genellikle fakir olarak hayata başlangıç

⁸⁹ Pryor - Trinder, "Children, Families, and Divorce."

⁹⁰ Giddens, *Sosyoloji*, s. 162.

⁹¹ Elliott ve Dembra, "Recent Demographic Trends in the US", s. 46

yaparlar ve daha az eğitim alırlar. Üstelik bu çocuklar yetişkinliklerinde kendileri de tek ebeveyn olmaya meyillidirler.⁹²

1.6. Üvey Ebeveynli Aile ve Çocuklar

Üvey ebeveynleriyle birlikte yaşamak zorunda kalan çocukların bazen üvey ebeveyn baskısına maruz kalması ihtimal dışı değildir. Çocuklu bekâr anne ya da baba tekrar evlendiğinde, çocuklarını da çoğunlukla yeni ailesine taşımakta ve bunların çoğunluğunu da çocukların velayetini ayırdığı kocasına bırakmak istemeyen kadınlar oluşturmaktadır. Bazen evli çiftlerinin her birinin daha önceki evlilikten dünyaya gelen çocukları da aynı çatı altında yaşamak zorunda kalabilmektedir.

Ne var ki bu durum, bazen çocuklar açısından istenmedik sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Onların üvey ebeveynlerle bir arada yaşamaları, ebeveynlere hitap tarzlarından -anne, baba ya da abi, abla gibi- başlayarak ortaya çıkabilecek iletişim sorunun dışında oldukça ciddi sorunların baş göstermesine yol açabilir. Üvey ebeveynli bir ailenin en yıkıcı yönü, ailedeki yetişkinler tarafından çocukların enstest ilişkiye zorlanmasıdır. Batıda gerçekleştirilen birçok çalışma, enstest olaylarının % 70-80'inin baba-kız ya da üvey baba kız ilişkileri olduğunu göstermektedir.⁹³

Gerek tek ebeveynli gerekse üvey aile olsun bu hanelerde yaşayanların zamanla daha fazla haneye geçiş yapmaları ihtimal dâhilindedir. Özellikle üvey aile hanelerinde yaşayanlar büyük olasılıkla en az iki geçiş yaşamıştır; orijinal iki ebeveynli evden tek ebeveynli bir eve ve ardından üvey aileye. Çoklu geçişlerden geçen çocuklar bu gruplardan herhangi birine göre daha fazla risk altında olduğu aşikârdır.⁹⁴

1.7. Evliliği Askıya Alma

İslam hiçbir zaman normatif bir standart olarak bekârlığı desteklememiştir.⁹⁵ İslam dünyasında büyük çoğunluk, evlenerek normal aileler kurmayı sürdürmekte ve bekârlık, çoğunlukla hayatın geçici bir evresi olarak görülmektedir.

Bununla birlikte günümüzde gençler daha az evleniyor ya da bunu daha ileri yaşlarda gerçekleştiriyorlar. Geç yaşlarda evliliklerin ya da hiç evlenmeyenlerin sayısında

⁹² Macionis, *Sosyoloji*, s. 478.

⁹³ Giddens, *Sosyoloji*, s. 171.

⁹⁴ İkinden fazla geçiş yapan gruplarda yüksek düzeyde rencide edici ve yıkıcı davranışlar daha olasıdır. Onlarda düşük refah düzeyleri ve daha zayıf benlik imajları görülür. İş gücüne girme ve çocuk sahibi olma gibi yetişkin rollerine erken geçişler daha yüksek risk seviyelerindedir ve gençlerin bir veya iki geçişe sahip olanlardan yükseköğretime girme olasılıkları daha düşüktür. Yetişkinlikte, büyürken birden fazla geçiş deneyimi, evlilik sorunları ve evlilikte istikrarsızlık yaşama ve kişinin kendi boşanmasını yaşama olasılığını artırır. Özetle, çoklu geçişlerin çocukları davranışsal, duygusal ve ilişkisel sorunlar açısından özellikle yüksek risk seviyelerine soktuğu görülmektedir. Bkz, Pryor - Trinder, "Children, Families, and Divorce", s. 332-3.

⁹⁵ Bryan S. Turner, "Religion, Romantic Love, and the Family", *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*, Edit. Jacqueline Scott, Judith Treas, Blackwell Publishing Ltd, 2004, s. 289-306.

bir artış gözleniyor. Popüler haz kültürünün etkisi ve bireyci eğilimlerle aile hayatından uzak yaşama, aslında İslam kültüründeki 'bekârlık' anlayışıyla örtüşmeyen farklı bir zihniyet örüntüsüne işaret eder. Zira İslam kültüründe bekârlık (bakir-bakire), gerçekte masumiyeti ve iffeti simgeler. Oysa modern bir anlayışla evliliğin askıya alınmasında masumiyet ve iffet akla bile gelmezken çoğunlukla faydacı ve hazcı eğilimler egemendir.

Günümüzde evliliği geciktirmenin ya da bekârlığı tercih etmenin temel sebepleri arasında; ekonomik faktörler, kariyer fırsatları, hazcı anlayışla özgür cinsellik arayışları, popüler tüketim kültürünün etkisi ve dini/mistik amaçlar gösterilebilir.

a) Ekonomik Faktörler

Evliliği askıya almanın birçok sebepleri arasında ekonomik nitelikli olanı bizim gibi gelişmekte olan ülke halkları için en başta zikredilmesi gerekenidir. Bugün birçok sorun iç içe geçmiş durumda. "Aileden bahseden, aynı zamanda iş ve para meselelerini de tartışmak zorunda, evlilikten bahseden, aynı zamanda eğitim, meslek ve mobiliteden de bahsetmek zorunda."⁹⁶ Gün geçtikçe daha çok genç, anne-baba olmak istediği halde çocuk sahibi olup orta sınıf bir hayat sürdüremeyecekleri gerçeğiyle yüzleşmekte ve birçoğu bir meslek ve kariyer sahibi olduktan sonra evlenmeyi planlamaktadır.⁹⁷

Bu yüzden artık 20'li yaşlardaki gençlerin birçoğu evli değildir. Ekonomik kaygılar ve kariyer yapma düşüncesinin, muhafazakâr kesimin gençlerinin de evliliğe geç adım atmasının temel sebepleri olduğu ileri sürülebilir. Bu kesimdeki bazı genç kızların ise K-Pop gibi popüler kitle tüketim kültürünün etkisinde kalarak evlenme sorunları yaşadıkları gözlenebiliyor.

Bugün Türkiye'de birçok genç kız ve erkek ekonomik bağımsızlığını kazandıktan sonra evlilik planlamaları yapmakta ve ister istemez evliliğe 30'lu yaşlardan sonra adım atmaktadır. Bu durum, ailenin yararına bir olgunluk dönemine işaret etse de geleneksel değerlere sahip kesimlerde gerçekte önemli bir risktir. Her şeyden önce, evlilik yaşının gecikmesi sebebiyle, bazı aileler evlatları adına telaşlanıyor ve uygun bir aday bulma endişesini taşıyorlar. Özellikle kariyer sürecindeki genç kızlar, kendilerini bir anda 30'lu yaşlarda bulduklarında daha titiz bir şekilde seçici ve müşkülpesent olabiliyorlar.

Eş ve çocukları kişisel özgürlüğü kısıtlayıcı bir engel, bir külfet görerek ve herhangi bir maddi çıkar beklentisi içinde ya da hazcı eğilimlerle evliliği geciktirmenin bir sekülerleşme göstergesi olduğu ileri sürülebilir. Bireysel özgürlük, hazcılık ya da sermaye biriktirmek amacıyla geç evlenmenin Protestan ahlakıyla bağlantısını kurmak hiç de zor değildir. Sözelimi, Rus romancı Dostoyevski, (1821-1881) *Kumarbaz*'ında⁹⁸, sermaye

⁹⁶ Beck, *Risk Toplumu*, s. 156.

⁹⁷ Twegen, "Ben" Nesli, s. 297; lisans öğrencilerinin evlilik anlayışlarındaki değişimin bir fotoğrafı için bkz, s. 29.

⁹⁸ Dostoyevski, *Kumarbaz*, (İstanbul: Akvaryum Yayınları, 2005).

birikimi sebebiyle ailece gecesini gündüzüne katarak yıllarca çalışırken evlenmeye vakit bulamamayı Weber'den yıllarca önce, "ataerkil bir Alman yöntemi" olarak betimler. Bu çalışma yönteminin sonuçları dramatize edilirken Bir baba (Vater) otoritesi altında "öküzler gibi çalışan", "Yahudiler gibi para istif eden" ailelerden söz edilir. Dürüstlük ve erdem sayesinde para birikmiş ve sermaye şişmiş olabilir ama evlenme sırasını elinde tutan oğlan kırk, evleneceği kız ise otuz beş yaşına ulaşmıştır. Dostoyevski'nin ifadesiyle, "beş altı kuşak sonra bu aileden bir Baron Rotschild, ... ya da şeytan bilir artık, kim bilir ne çıkar."

b) Cinsel Özgürlük Talebi

Üremenin başlangıç noktası olarak cinselliğin, yeni bir aile inşasındaki etkisi tartışmasıdır. Eş bulmanın ve çiftlerin bağlılığının temel motivasyonel unsurlarından biri, kuşkusuz cinsellik. Böyle bir güdüyü karşılama amacı olmaksızın normal bir ailenin kuruluşu gerçekleşemez.

Bununla birlikte dünyanın pek çok yerinde hoşgörü yönünde belirgin eğilim var. Özellikle seküler yaşam tarzı, böyle bir eğilimi destekleyici niteliktedir. Seküler kültürün egemen olduğu yapılarda sosyalleşen gençler, cinsellik ve çocuk sahibi olma gibi konularda artık geleneksel beklentileri yerine getirmemektedirler. Buna bağlı olarak gençlerin ilk evliliklerini gerçekleştirme yaşları yükselirken, ilk cinsel deneyim yaşı düşme eğilimindedir. En azından ABD ve Britanya'da ergen hamileliği ve cinsel yolla bulaşan hastalıklardaki yüksek oran bunun sonucudur.⁹⁹

Bu yüzden cinsel tutum ve davranışlarda meydana gelen değişimler aile kurumunu önemli ölçüde tahrip eden etkenler arasındadır. Daha çok 1960 ve 70'leri etkileyen evlilik dışı cinsellik arayışlarının, 1980'lerden itibaren, özellikle Protestanlar arasında, ahlaki ve ailevi çöküntüye sebep olduğu gerekçesiyle, cinsel sınırlılık ve sorumluluğa geri dönerek değişme eğilimi göstermeye başladığını ileri süren araştırmalar yok değildir. Onlara göre, ahlaki sebepler veya cinsel yolla bulaşan hastalıklar endişesiyle aileyi koruma düşüncesi, daha çok insanın gayri meşru ilişkilerini kısıtlamış veya sonlandırmıştır.¹⁰⁰

Ancak günümüzde birçok insan, aşikâr riskleri veya başka sebeplerle dikkatli kararlar vermeye başlasa da bilim, ekonomi ve teknolojiye ilerlemiş Batı toplumunun önemli bir kesitinin cinsellik konusunda muhafazakâr bir dönüşüm geçirmediği açıktır. Cinsellik satan müzik ve reklam piyasası, sürekli yenilenen moda ve kıyafetler, çoğunlukla porno içerikli film ve diziler vb. alanlarda ortaya çıkan kültür endüstrisi sürekli olarak serbest cinselliği kışkırtan bir etkiye sahiptir. 2003 yılında ABD'de dünyaya gelen bebeklerin % 34'ünün evlilik dışı olması¹⁰¹, bu dönüşümün yeterince gerçekleşmediğinin bir kanıtıdır.

⁹⁹ Kuper - Kuper, "Aile", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, 1/21.

¹⁰⁰ Macionis, *Sosyoloji*, s. 194.

¹⁰¹ Twegen, "Ben" Nesli, s. 245.

c) Dini ve Mistik Faktörler

Büyük dinler genel olarak evliliği yüceltip kutsallaştırmakla birlikte zamanla evliliği dinî ve manevi gelişime engel olarak gören bazı dinî grup ve hareketlerde bekâreti kutsama tutumları belirmiştir. İslam tarihi boyunca da daha birinci asırdan itibaren söz konusu düşüncelerle evlilikten kaçınan zahit ve sûfiler az da olsa hep varlığını sürdürmüştür.

Günümüz Türkiye'sinde "Nurcular" olarak bilinen çeşitli Risale-i Nur gruplarından bir kaçının dinî adanmışlık duygusuyla evliliği geçici ya da sürekli askıya almayı teşvik ettiği bilinmektedir. Nurcu hareket içerisinde Meşveret ve Kurtoğlu olarak isimlendirilen gruplar, dinî sebeplerle genç erkeklerin evlenmemelerini (bekâret) açıkça teşvik etmekte ve böylesine bir hayatı tercih eden üyelerini "vakıflık kurumu" adı altında bekâr kaldıkları sürece sosyo-ekonomik olarak desteklemektedirler. Vakıf statüsündeki "abiler", ekonomik olarak desteklenirken kendilerine "yüzbaşı", "albay" gibi askeri statüler atfedilerek itibarları yükseltilmektedir. İlerleyen safhalarda herhangi bir vakıf, bundan vazgeçerek evlendiğinde ise grup içinde önceki statü ve itibarını kaybetmektedir. Bu konuda yapılan bir araştırma sonucuna göre,¹⁰² vakıflar toplumda bir meşrulaştırma sorunuyla yüz yüze gelmekte ve sorunu Ashab-ı Suffe örneği ve bizzat Sait Nursi modeliyle aşma çabasına girmektedirler. Geniş topluma göre farklı bir sosyalleşme süreci geçiren vakıflar başta aileleriyle oldukça dramatik sosyal sorunlar yaşamaktadırlar. Sayıları gittikçe artma eğilimi gösteren bazı yaşlı vakıflar da birtakım sosyal sorunlarla yüzleşmektedirler. Bir "vakıf abi", aynı ev veya dersane ortamını paylaştığı gençlerle kuşak çatışması yaşayabilmekte veya ilerlemiş yaşında "Şimdi ben ne yapacağım?" duygusuyla hiç beklenmedik bir evlilik paniği deneyimleyebilmektedir.

Bize göre vakıfların evliliği geçici ya da sürekli askıya alması, genç yaşlarda maruz kaldıkları grup öğretilerinin sonucunda, sekülerleşme sürecinin yol açtığı tehdit algısına karşı bir tepkidir. Vakıflık fenomeni, gelenekte böylesine çok sayıda (tahminen 3000-4000 civarında) toplumsal bir karşılığı olmayan modern bir adanmışlık olgusudur. Madalyonun bir yüzü iman hizmeti için fedakârlığı, diğer yüzü ise dünyadan ve özellikle manevi gelişimde ayak bağı olarak görülen kadından ve aileden kaçışı temsil ediyor.

Çağdaş zamanlarda çeşitli faktörler tarafından motive edilen daha geç evliliğe doğru eğilim sebebiyle, ailesiz ve yalnız yaşayan insanların sayısında önemli bir artış söz konusudur. Her şeye karşın yalnız yaşayanlar, kendi yaşındaki çoğu insanın evli olduğu bir dünyada bekâr kalmanın yol açacağı güçlüklerin farkında olduklarında yalıtılmışlıktan ve yalnızlıktan ne kadar hoşnut olabilirler ki? Onların çoğunun, yakın sosyal çevrelerinin bekâr kalma teşviklerinden daha çok evlenmeleri yönünde toplumsal baskıya muhatap olacağı aşikârdır.

¹⁰² Abdurrahman Kurt - A. Selim Demiryürek, "Dîni Gruplarda Bekâret (Celibacy) Olgusu: Meşveret Grubu Örneği", *Turkish Studies*. 13/17 (2018) 251-270.

Sonuç Yerine

Biz bu makalede aileye ilişkin spesifik İslami değerler dizgesini, başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere, fıkıh kaynaklarından ve Osmanlı uygulamalarından maddeler halinde tespit ettikten sonra bunların çağdaş ailevi sorunların çözümündeki rolünü analiz etmeye çalıştık. Büyük dinler arasında İslam dininin, Hz. Peygamber ile başlayan ve daha sonra İslam Hukukçuları olan ilk fakihlerle devam eden süreçte, aile kurumuna ilişkin en sistematik ve ayrıntılı düzenlemeler gerçekleştirmiş bir din olduğu hususu çoğunlukla kabul gören bir görüştür. İslam kültüründe aile kurumu ve ailevi ilişkiler, böylelikle İslam hukukunun temel düzenlemeleri çerçevesinde şekillenerek hukuki bir temele dayandırılmıştır.

Günümüzde aileyi korumaya ve desteklemeye yönelik resmi çabalar, "elimizden kaçıp giden dünya" da ailenin belirgin fay hatları üzerinde olduğunun ve önemli kırılmalar yaşadığının işaretidir. Modern paradigma, her ne kadar insan haklarını, kadın haklarını, çocuk haklarını sürekli gündemde tutsa da, insanlığın sorununu çözmek bir yana sorunların artışı hızlandıran bir işlev görmüştür. Sekülerleşmenin hızı, bireycileşme ve hazcılık eğilimleriyle bağlantılı olarak ailede çözülme artmaktadır. Ailevi sorunlar ciddi boyutlara ulaştığında bunun görmezden gelmememiz için yeterince büyük riskleri de ortaya çıkmaktadır. Mesela ayrılık, boşanma ve üvey aile yaşamı, "sağlam" ailede yaşayanlara kıyasla, ortalama olarak, bireyleri daha fazla riske atıyor.

Çağdaş zamanlarda evliliği askıya alma, geç yaşlarda evlilik, aile içi şiddet ve boşanmalardaki artışa ilâveten cinsel özgürlük talepleri, sapkın cinsellikler nikâhsız birliktelikler, tek ebeveynli ve üvey ebeveynli aileler gibi sorunlar, bize göre, İslami norm ve değerlerin aşındırılması ya da uygulamamasıyla doğrudan bağlantılıdır. Modern ailede ortaya çıkan sorun alanlarının izalesinde İslami aile değerler dizgesinin önemli katkısı olabilir.

Sonuç olarak, biz bekârete, evliliği önemsemeye, aileyi sağlam temellere oturtmaya, aile içi ilişkileri güzellikle sürdürmeye, ayrılık sonrası bekleme süresine (iddet) ve çocukların bakımına (hidane) ilişkin İslami norm ve düzenlemelerin aile kurumunu destekleyici bir niteliğe sahip olduğu; ailevi ilişkilere sürdürülebilir ve daha insani düzlemde işlerlik kazandıracağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Amato, R. Paul. "Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments", *Journal of Marriage and Family*, C. 72, S.3, (2010).
- Arvas, B. Fatma. "Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri". *Din, Değerler ve Sağlık*. ed. Hayati Hökekleli. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.

- Başığit, Pakize. *Madde Bağımlılarının Maddeyi Bırakma Sürecinde Dinî Tutum ve Davranışları Üzerine Sosyolojik bir Araştırma: Bursa GADEM Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Bayer, Ali, "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2013), 101-129.
- Beck, Ulrich – Beck Gernsheim Elisabeth. *Individualization, Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage Publications, 2002.
- Beck, Ulrich. *Risk Society, Towards a New Modernity*. çev. Mark Ritter. London: SAGE Publications, 1992.
- Beck, Ulrich. *Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru*. çev. Kâzım Özdoğan. Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yay, 2014.
- Bell, Daniel. *Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri*. çev. Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayınları, 2021.
- Berger, L. Peter, Berger, Brigitte - Kellner, Hansfried. *The Homeless Mind, Modernization and Consciousness*. Penguin Books, 1974.
- Bilmen, Ö. Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976.
- Can, İslam. "Moderniteden Post-moderniteye Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?". *Aile Sosyolojisi Yazıları*. ed. Mustafa Aydın. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları, 2014.
- Cibran, Halil. *Ermiş*. çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Coşkun, Taştan - Aslıhan, K. Yıldız. *Dünyada ve Türkiye'de Kadın Cinayetleri, 2016-2017-2018 Veri ve Analizleri*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2019;
<https://www.pa.edu.tr> > Kadın_Cinayetleri_Rapor, Erişim Tarihi, 11.01.2021.
- Dostoyevski. *Kumarbaz*. İstanbul: Akvaryum Yayınları, 2005.
- Elliott, Sinikka - Umberson, Dembra. "Recent Demographic Trends in the US and Implications for Well-Being". *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*. ed. Jacqueline Scott - Judith Treas, Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- Freyer, Hans. *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*. çev. Tahir Çağatay. Ankara: Ank. Ün. Dil Tarih ve Coğrafya Fak. Yayınları, 1977.
- Fromm, Erich. *Sevme Sanatı*. İstanbul: Öteki Yayınları, 1999.
- Giddens, Anthony. *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. çev. Osman Akınhay. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. Haz. H. Özel. C. Güzel. Ankara: Ayraç Yayınları. 2000.

- Gittins, Diana. *Aile Sorgulanıyor*. çev. Tuna Erdem, İstanbul: Pencere Yayınları, 1985.
- Guénon, René. *Modern Dünyanın Bunalımı*. çev. Mahmut Kanık, İstanbul: Verka Yayınları, 1999.
- Güngör, Özcan. "Aile Değerleri", Değerler ve Toplum, Ed. Özcan Güngör, Ankara. Nobel Yayınları, 2022.
- Güngör, Özcan. *İki Dünya Bir Aile*. Akçağ Yayınları: Ankara, 2019.
- İşıl, Vahip - Özlem, Doğanavşargil. "Aile İçerisinde Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız". *Türk Psikiyatri Derneği* 17/2 (2006), 107-114.
- İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*. c. 12. Beyrut: Daru Sadır, 1990.
- İbrahim Mustafa ve Diğerleri. *el-Mu'cemü'l Vasît*, el-Mektebetü'l-İlmiye, Tahran, ts.
- Inglehart Ronald - Norris Pippa. *Rising Tide Gender Equality and Cultural Change around the World*, (Cambridge University Press, 2003).
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1998.
- Kroll, Paul. "Today's Family in Crisis Why?". *The Plain Truth*. 52(5):5-10 May, 1987.
- Kuper, Adam - Kuper, Jessica. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, "Aile". 1. Cilt. İstanbul: Liberte Yayınları, 2016.
- Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876) –Sosyo-ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-*. Bursa: Sentez Yayınları, 2013.
- Kurt, Abdurrahman. "İslam'ın İlk Döneminde Ailenin Sosyolojik Analizi". *Haz. Peygamber ve Aile*. II. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, 18 KASIM 2019, 139-143, <https://ilahiyat.harran.edu.tr> , Erişim Tarihi, 26.09.2021.
- Kurt, Abdurrahman - Demiryürek, A. Selim. "Dini Gruplarda Bekâret (Celibacy) Olgusu: Meşveret Grubu Örneği" *Turkish Studies*. 13/17 (2018) 251-270.
- Macionis, J. John. *Sosyoloji*, ed. Vildan Akan. İstanbul: Nobel Yayınları, 2012.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. Haz. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Newman, M. David. *Sosyoloji*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Nobel Yayınları, 2016.
- Öztop, Hülya vd. *Tek Ebeveynli Aileler*, Ankara: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018.
- Poster, Mark. *Eleştirel Aile Kuramı*, çev. Hüseyin Tapınç, İstanbul Ayrıntı Yayınları, 1989.

- Pryor, Jan - Trinder, Liz. "Children, Families, and Divorce". *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*. ed. Jacqueline Scott - Judith Treas. Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- Pürselim, Hatice Selin. "MÖHUK Kapsamında İddet Müddetinin Soybağının Reddi ve Babalık Davalarına Etkileri", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 27/1 (2021), 513-542.
- Serdar, Ziyaüddin. *İslam Medeniyetin Geleceği*. çev. Deniz Aydın. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986/2016.
- Terzioğlu, Hülya. "Toplumsal Cinsiyet Anlayışına Katkısı Bağlamında Dini Söylemin Etkisi". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016), 541-558.
- Turner, S. Bryan. "Religion, Romantic Love, and the Family", *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*. ed. Jacqueline Scott - Judith Treas, Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- "Türkiye'de Boşanma Çalıştayı". 26-27 Nisan 2016. İstanbul Aydın Ün. Tarmer-Toplumsal Araştırmalar Merkezi, s. 21, <https://www.aydin.edu.tr> › 2016-Programlarımız ›, Erişim Tarihi, 21.07.2021.
- Kâdi Beydâvi. *Muhtasar Beydâvî Tefsiri*. çev. Şadi eren, İstanbul: Işık Yayınları, 2013.
- Twegen, M. Jean. "Ben" Nesli, Bugünün Gençleri Niçin Bu kadar Özgüvenli ve İddialı Fakat Bir O kadar da Depresif Kaygılı çev. Esra Öztürk. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009/2013.
- Winter, T. J. *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*. çev. Ömer Baldık - Muhammet Şeviker. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Yılmaz, Yasin. "İslam Ailesi ve Modernizm", Teoriden Gündelik Hayata Sosyolojik Tartışmalar, Ed. Metin Özkul-İbrahim Kaygusuz, Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Zemahşeri. *Keşşaf Tefsiri*. çev. Abdülaziz Hatip vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

